

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Rene Sulg

**RAHALISE HEAOLU TÄHENDUS JA
SUHESTUMINE RAHAASJADE
PLANEERIMISEGA EESTI NOORTE SEAS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Leonore Riitsalu, PhD

Tartu 2021

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Rene Sulg (17.05.2021)

Kaitsmine toimub/kuupäev/ kell/kellaaeg/
...../aadress/ auditooriumis/number/.

Retsensent: /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/

LÜHIKOKKUVÕTE

Bakalaureusetöös uuritakse rahalise heaolu tähendust, vastutuse võtmist seoses rahalise heaoluni jõudmisega ning noorte suhestumist rahaasjade planeerimisega. Finantskirjaoskuse lõppeesmärgiks on rahalise heaolu suurendamine, kuid Eesti noortelt ei ole varem kvalitatiivsel viisil uuritud, mida nende jaoks rahaline heaolu tähendab. Lisaks on mitmed Eestis läbi viidud uuringud näidanud, et meil on küll head finantsteadmised, kuid probleem on nende teadmiste ellu rakendamises. Sellest tulenevalt on vajalik mõista, miks noored ei rakenda enda teadmisi aruka finantskäitumisena. Nende probleemide lahendamiseks kogus autor andmeid intervjuudega ning seejärel teostas kvalitatiivse sisuanalüüsi. Põhinedes tulemustel sõnastas autor rahalise heaolu selle uurimistöö kontekstis järgmiselt:

Rahaline heaolu tähendab praeguse elustiili säilitamist ja soovitud elustiili saavutamist tulevikus, ehk inimene suudab tasuda vajalike kulutuste ja kohustuste eest ning ideaalis saab endale tulevikus lubada kõike, mida soovib. Sellist elu võimaldab tal elada rahaline vabadus koos passiivse sissetulekuga või hea ja pidev sissetulek, mille puhul on võimalik ka raha kõrvale panna.

Lisaks näitavad tulemused, et noored ei näe rahalise heaoluni jõudmisel vastutust täielikult endal. Samuti tuleb välja, et noored peavad eranditult rahaasjade planeerimist mõistlikuks ja vajalikuks, kuid samas enamik neist eelarvet ei planeeri. Välja on toodud ka põhjused, miks ei planeerita ning mis peaks muutma, et hakataks planeerima.

Tulemuste põhjal on antud poliitikasoovitusi selle uurimistöö ajal veel koostamisel olnud uue riikliku rahatarkuse edendamise strateegia (aastateks 2021–2030) rakendamiseks ja tegevuskava planeerimiseks.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	3
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE RAAMISTIK.....	7
1.1 Finantskirjaoskuse mõiste.....	7
1.2 Rahalise heaolu mõiste.....	8
1.3 Finantskirjaoskuse tase ja arendamine Eestis	9
1.4 Finantskäitumine	10
2. METOODIKA.....	13
2.1 Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused	13
2.2 Valim	13
2.3 Andmete kogumise meetod	14
2.4 Andmete analüüsimise meetod ja protsess	18
3. TULEMUSED, ARUTELU JA POLIITIKASOOVITUSED.....	20
3.1 Rahalise heaolu tähendus noortele	20
3.1.1 Soovitud elustiili saavutamine	20
3.1.2 Elustiili säilitamine ja toimetulek rahaliste kohustustega	21
3.1.3 Rahalise vabaduse saavutamine	22
3.1.4 Jõukuse ja rahalise heaolu erinevus	23
3.1.5 Rahalise heaolu tagajärjed.....	23
3.2 Vastutus rahalise heaoluni jõudmisel.....	24
3.3 Noorte suhestumine rahaasjade planeerimisega	25
3.3.1 Planeerimise mõistlikkus	25
3.3.2 Miks ei planeerita?.....	25
3.3.3 Mis peaks muutuma, et hakataks planeerima?	26
3.4 Muud tähelepanekud	27
3.4.1 Subjektiivsed finantsteadmised	27
3.4.2 Investeerimine ja säästmine	28
3.4.3 Teadlikkus pensioniga seonduvast	29
3.4.4 Rahaorjus.....	30
3.5 Arutelu.....	31
3.5.1 Rahaline heaolu	31
3.5.2 Finantskäitumine ja finantskirjaoskus	33
3.5.3 Muud tähelepanekud.....	36
3.6 Soovitused poliitikakujundajatele	37
KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD KIRJANDUS	41
Lisa 1	46
Lisa 2	47

SISSEJUHATUS

Rahalise heaolu mõistmine Eesti noorte kontekstis on oluline, sest tulenevalt finantskirjaoskuse definitsioonist on finantskirjaoskuse arendamise lõppeesmärgiks rahalise heaolu suurendamine (Riitsalu 2020, 5). Kuid Eesti inimestelt pole varem kvalitatiivsel viisil uuritud, mida tähendab nende jaoks rahaline heaolu. Finantskirjaoskuse võimalikult efektiivse arendamise jaoks Eestis on vajalik mõista selle lõppeesmärki ehk rahalist heaolu. Lisaks on Eestis läbi viidud mitmeid uuringuid, mis näitavad, et meil küll on head finantsteadmised, kuid probleem on nende teadmiste ellu rakendamises (Civitta Eesti AS 2020, 47; Rahandusministeerium 2019, 68). Seega on vajalik mõista, miks noored ei rakenda enda teadmisi aruka finantskäitumisena. Uurimustöö tegemise ajal oli Eestis väljatöötamisel riiklik rahatarkuse strateegia aastateks 2021–2030. Selle rakendamiseks ja noorte rahalise heaolu suurendamiseks toob autor uurimistöö tulemusena välja poliitikasoovitused.

Lähtuvalt probleemist on bakalaureusetöö eesmärgiks mõista, mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu ning kuidas suhestub nende endi finantskäitumine ja hoiak rahaasjade planeerimisega. Lisaks on oluline mõista, kellel näevad noored vastutust selle eest, et nemad tulevikus rahalise heaoluni jõuaks. Eesmärgi saavutamiseks püstitatud uurimisküsimused:

- 1) Mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu?
- 2) Kellel näevad noored vastutust rahalise heaoluni jõudmise eest?
- 3) Millised on noorte hoiakud seoses rahaasjade planeerimisega?

Uurimisülesannete täitmise järel on võimalik sõnastada selle uurimistöö andmetel põhinev rahalise heaolu definitsioon ja tuua välja põhjused, miks noorte finantskäitumine on puudulik, ning samas ka soovitused, kuidas seda parandada.

Varasemad uuringud on olnud kvantitatiivsed ehk toonud välja statistikat, kuid selle põhjal ei ole olnud võimalik probleemide põhjuseid lähemalt uurida. Sellest lähtuvalt kasutatakse antud uurimistöös kvalitatiivseid meetodeid, andmed kogutakse poolstruktureeritud intervjuudega ning viiakse läbi kvalitatiivne sisuanalüüs. Selle tulemusena on võimalik paremini mõista rahalise heaolu tähendust ning samas ka põhjuseid noorte finantskäitumisele.

Uurimistöö esimeses osas analüüsitakse varasema kirjanduse põhjal finantskirjaoskuse ja rahalise heaolu mõisteid, finantskirjaoskuse taset Eestis ning finantskäitumist. Töös on teoreetilise tagapõhjuna kasutatud samateemalisi teaduslikke artikleid (näiteks Salignac *et al.* 2019; Brüggén *et al.* 2017, Zyphur *et al.* 2015) ning erinevaid Eestis läbiviidud uuringuid, näiteks PISA testid ja muud ministeeriumide, ametite või autorite avaldatud materjalid (näiteks Riitsalu 2020; Riitsalu 2019; Rahandusministeerium 2013; Rahandusministeerium 2019). Teoreetilisele osale järgneb metoodika selgitus, kus on välja toodud uurimistöö eesmärk ja küsimused, valimi tutvustus, andmete kogumise meetod ning andmete analüüsimise meetod. Uurimistöö kolmandas peatükis kajastuvad tulemused, arutelu ning poliitikasoovitused. Tulemuste juures on toodud lisaks kodeerimise tulemustele ka näited intervjuudest ning autori loodud joonised. Arutelu osas avab autor tulemuste tagamaid ning annab ka poliitikasoovitusi, mis on suunatud näiteks üldhariduskoolidele, Haridus- ja Teadusministeeriumile, riikliku rahatarkuse edendamise strateegia rakendajatele ja finantskirjaoskuse ning rahalise heaolu uuringute läbiviijatele.

1. TEOREETILINE RAAMISTIK

1.1 Finantskirjaoskuse mõiste

Mõisteid „finantskirjaoskus“ (*financial literacy*), „finantsteadmised“ (*financial knowledge*) ja „finantsharidus“ (*financial education*) kasutatakse kirjanduses ja populaarmedias tihti sünonüümidenä ning vähesed teadlased on püüdnud neid mõisteid eraldi defineerida (Huston 2010, 296). Selles uurimistöös kasutab autor läbivalt mõistet „finantskirjaoskus“.

Finantskirjaoskust on käsitlenud ja defineerinud paljud autorid ja organisatsioonid ning saab öelda, et ühe kindla definitsioonini jõutud ei ole. Olulisemaks rahvusvaheliste finantskirjaoskuse uuringute läbiviijaks on Majandusliku Arengu ja Koostöö Organisatsioon (Organisation for Economic Co-operation and Development ehk edaspidi OECD), kelle eestvedamisel toimuvad regulaarselt 15-aastaste õpilaste PISA (Programme for International Student Assessment; OECD 2020a) ja täiskasvanute finantskirjaoskuse uuringud (OECD 2016, OECD 2020b). PISA uuringus on finantskirjaoskust defineerinud järgnevalt: „Finantskirjaoskus on rahaasjade ja nendega seotud riskide teadmine ja mõistmine, motivatsioon ja kindlus neid teadmisi erinevates olukordades kasutada parandamaks isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning võimaldamaks majanduselus osalemist“ (Riitsalu 2020, 5). Eestis käsitletakse finantskirjaoskuse sünonüümina rahatarkust. OECD täiskasvanud elanike uuringus ja ka Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegias (aastateks 2021–2030) kasutatakse järgnevat definitsiooni: „Finantskirjaoskus ehk rahatarkus on oskuste, teadmiste, hoiakute ja käitumiste kogum, mis on vajalik rahaasjades arukate otsuste tegemiseks ja oma pere majandusliku heaolu tagamiseks“ (Rahandusministeerium 2021, 5; Saar Poll 2015, 11). Majanduslikku heaolu võib antud kontekstis pidada sünonüümiks rahalisele heaolule. Nendest definitsioonidest tulenevalt on inimene hea finantskirjaoskusega, kui tal on olemas teadmised rahaasjadega seonduvast, ta mõistab võimalikke riske, kuid siiski on võimeline rakendama teadmisi nii, et nendest on talle ja ta perekonnale majanduslikult kasu. Ning mis veelgi olulisem – ta ka tegutseb nendele teadmistele ja hoiakutele vastavalt.

Lühemalt öeldes saab finantskirjaoskust määratleda kui inimese võimet planeerida oma rahaasju ja pensionipõlve, vältida makseraskusi ning säilitada jõukust (Lusardi ja

Mitchell 2014, 6). Ehk inimesed, kelle finantskirjaoskus on parem, saavad oma rahaasjadega paremini hakkama ning näiteks on neil väiksem risk ka võlaprobleemidesse sattuda. Kõrge finantskirjaoskuse tasemega inimesed planeerivad paremini sissetulekuid nii tööeas kui säästavad pensionipõlveks (Behrman *et al.* 2012; Klapper ja Lusardi 2020; Lusardi ja Mitchell 2014). Samas kui madalama finantskirjaoskusega inimesed on suurema tõenäosusega võlgadega hädas; vähem tõenäoliselt planeerivad enda tulevikku, sealhulgas tehes rohkem vigu finantsotsuste juures; omavad kehvemaid krediidireitinguid ning suuremat võimalust ootamatule rahanappusele (Beckmann 2013; Hira 2012; Huston 2012; Mandell 2009; Sabri *et al.* 2010). Siit tulenevalt saab öelda, et ühiskonnale on kasulikum, kui inimesed on pigem hea kui halva finantskirjaoskusega. Seepärast on finantskirjaoskuse tundmine, uurimine ja arendamine oluline teema iga riigi jaoks. Nii on enam kui viiekümnes riigis vastu võetud riiklik finantskirjaoskuse strateegia (OECD 2015) ning 119 riigi 240 poliitikakujundamisega tegelevat institutsiooni on koondunud 2020. aasta mai seisuga OECD rahvusvahelisse finantshariduse võrgustikku (International Network of Financial Education; OECD 2020c).

Selle uurimistöö aluseks on PISA uuringus sõnastatud finantskirjaoskuse definitsioon, mille kohaselt on finantskirjaoskuse tulem rahalise heaolu paranemine. Mitmed uurijad on rõhutanud, et finantskirjaoskuse edendamise eesmärgiks peab olema rahalise heaolu saavutamine ja säilitamine (Consumer Financial Protection Bureau 2015, 6; Netemeyer *et al.* 2017, 69). Seda arvesse võttes on oluline ka mõista, mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu.

1.2 Rahalise heaolu mõiste

Rahalise heaolu mõistet on kasutatud peamiselt uurimustes, mis käsitlevad finantskirjaoskuse temaatikat, kuid seda on uuritud ja sõnastatud ka iseseisvalt. Üldiselt sõnastades on rahaline heaolu inimese tunnetuslik suhestumine oma finantsolukorraga (Salignac *et al.* 2019, Brügger *et al.* 2017, Zyphur *et al.* 2015). Salignac *et al.* (2019, 1596) uurisid rahalist heaolu erinevates eluetappides, nende tulemuste põhjal tähendab rahaline heaolu seda, kui inimene suudab katta kulutused ja tal jääb raha ka üle, tal on kontroll oma rahalise seisu üle ning ta tunneb end finantsiliselt kindlalt nii praegu kui ka tulevikus.

Eelnevalt mainitud uuring uuris rahalise heaolu tähendust läbi elutsüklite, aga näiteks Zyphur *et al.* (2015, 8) uurib, kuidas isiksus, sissetulek ja sugu võivad mõjutada rahalist heaolu, seejuures jõudes järeldusele, et isiksus ja sissetulek on olulised aspektid rahalise heaolu tunnetamisel. Netemeyer *et al.* (2017, 3) uurimus peab rahalist heaolu subjektiivseks küsimuseks, mille puhul tajutakse kahte komponenti – hetke rahaasjade korraldamisega seotud stressi ja eeldatavat finantsilist kindlustunnet tulevikus. Inimese isiksus kujuneb suuresti välja siis, kui ta alles kasvab ning omandab erinevaid teadmisi ja tõekspidamisi (isiksuse väljakujunemise teooriaid on mitmeid, üks on näiteks Jean Piaget' kognitiivse arengu teooria; Cherry 2020). Võttes seda arvesse, oleks vaja finantskirjaoskuse edendamise tegeleda just nii-öelda kujunemise aastatel, kui seda on lihtsam teha (Zyphur *et al.* 2015, 12). Zyphur *et al.* (2015, 2) uurimuses mõisteti rahalist heaolu psühholoogilisest perspektiivist, ehk subjektiivset rahalist heaolu defineeriti kui üldist suhtumist oma finantsolukorda: üldine rahulolu oma rahaasjadega, samas ka tajutud rahalised pinged, rahaasjade juhitavus ja tajutud rahalised väljavaated. Tulenevalt sellest definitsioonist saab öelda, et rahalist heaolu ei pea kirjeldama ainult positiivsete tunnuste kaudu ehk rahalise heaolu definitsiooni osad võivad hõlmata ka negatiivseid tunnuseid (näiteks pinget, stress, rahapuudust), mida soovitakse vältida.

Üldisemalt rahalise heaolu kontseptsioonile keskendunud Brügger *et al.* (2017) defineerisid rahalist heaolu kui “tajutud võimet säilitada praegune elatustase ja saavutada soovitud elustiil ning rahaline vabadus tulevikus” (Brügger *et al.* 2017, 229). Võrreldes seda Zyphur *et al.* 2015 definitsiooniga on kasutatud pigem positiivseid tunnuseid rahalise heaolu kirjeldamiseks (soovitud elustiil, rahaline vabadus).

1.3 Finantskirjaoskuse tase ja arendamine Eestis

Finantskirjaoskuse uuringuid on Eestis tehtud juba pikka aega (alates 2006. aastast, peamiselt on tellijaks olnud Rahandusministeerium), kuid monitoorimise ja arendamisega on Eestis tõsisemalt tegelema hakatud 2012-2013. aastast. Esimene PISA finantskirjaoskuse uuring viidi Eestis läbi 2012. ning teine 2018. aastal. Eesti õpilaste finantskirjaoskuse tase on PISA uuringu andmetel ja OECD arvutuste kohaselt nende kuue aastaga oluliselt paranenud: 2012. aastal oli Eesti 18 riigi võrdluses kolmas (keskmiselt 529 punkti), aga 2018. aastal olid Eesti õpilased 20 riigi võrdluses esikohal (keskmiselt 547 punkti) (Riitsalu 2020, 5). Kuid ühes viimase aja põhjalikumas täisealiste

elanike uuringus selgus, et elanike teoreetiline rahatarkus võrreldes eelmise finantskirjaoskuse uuringuga (aastal 2015) siiski suurenenud ei ole: see on jäänud üldiselt samale tasemele ning mõnes osas veidi vähenenud (Rahandusministeerium 2019, 125). Uuring näitas ka seda, et kõik elanikud ei rakenda oma finantsalaseid teadmisi pere majandusliku heaolu ja kindlustunde suurendamisel (*ibid.*). Samuti saab öelda seda, et kuigi Eesti noored on olnud näiteks PISA testi tulemuste poolest väga kõrgel kohal, ei ole need teadmised leidnud täielikku rakendust täiskasvanueas (Riitsalu 2020, 29). Seega võib öelda, et finantsteadmiste tase Eestis on teiste riikidega võrreldes väga hea, kuid finantskirjaoskus on üldiselt ikkagi pigem madal nagu ka ülejäänud maailmas (Rahandusministeerium 2019, Riitsalu 2020). Üldises pildis näitavad need uurimused, et Eesti inimestel on justkui kõik teadmised olemas, kuid neid ei rakendata. Sellest tulenevalt on meil vaja mõista, miks neid teadmisi ei rakendata ning kuidas seda olukorda muuta.

Nagu eelnevalt mainitud, on finantskirjaoskuse parandamisel oluline roll poliitikakujundajatel. Eestis loodi aastateks 2013–2020 Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm. Selle programmi kolm põhilist eesmärki olid:

- 1) *Inimesed teadvustavad rahaasjade planeerimise vajalikkust ja nende hoiakud toetavad arukate finantsotsuste langetamist;*
- 2) *Inimesed saavad aru finantsteenustest ja oskavad nende abil oma rahaasju igas eluetapis korraldada;*
- 3) *Finantsteenuseid pakutakse vastutustundlikult* (Rahandusministeerium 2013, 4).

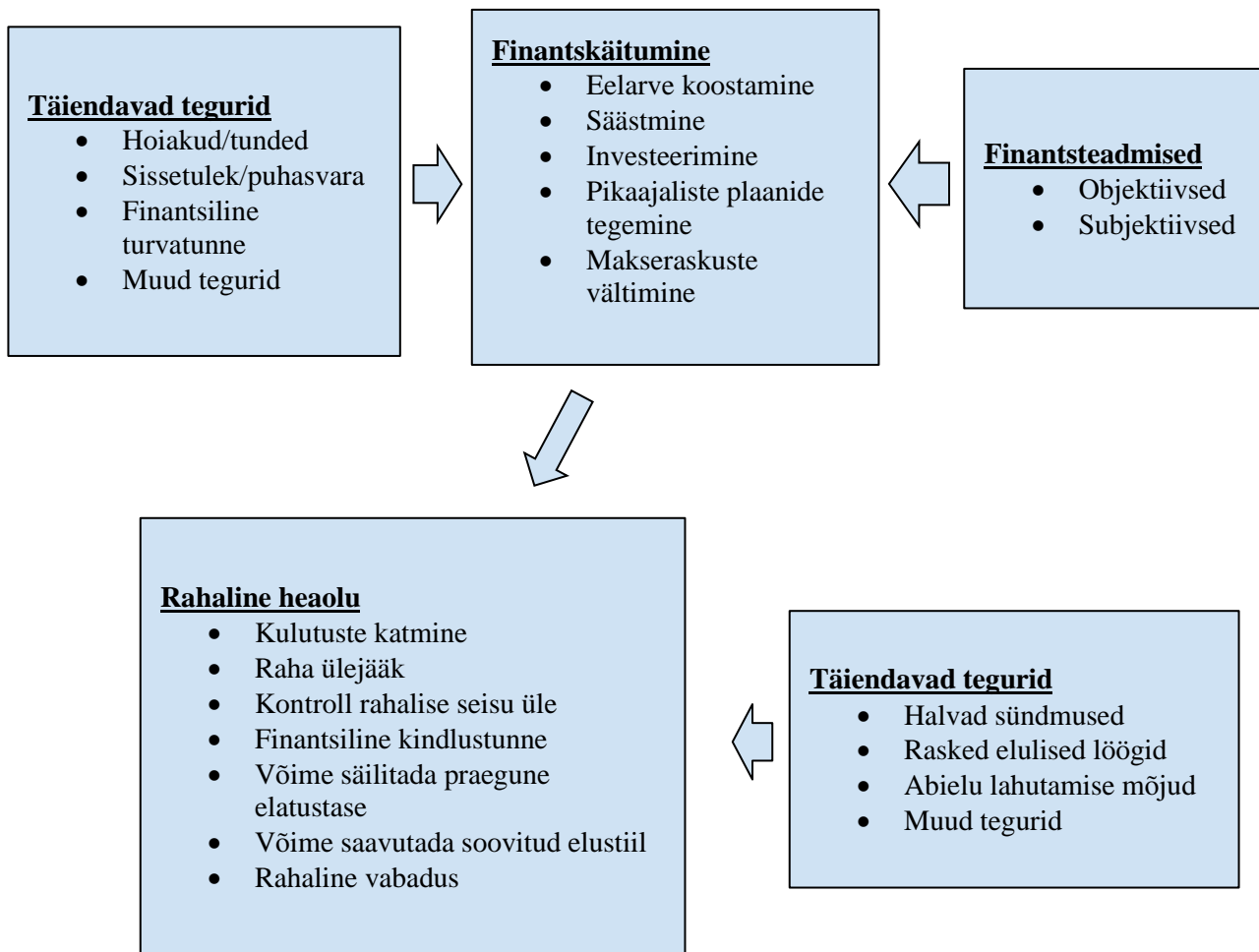
Kaheksa aastat väldanud programmi rakendamine ja uue strategiadokumendi loomine aastateks 2021–2030 (Rahandusministeerium 2021) näitavad, et Eesti riigi jaoks on olulisel kohal inimeste rahatarkuse arendamine. Uus strateegia avalikustatakse päev pärast bakalaureusetöö esitamise tähtaega, seepärast ei saa siin uue perioodi eesmärgi veel kajastada.

1.4 Finantskäitumine

Rahaasjade planeerimine, läbimõeldud investeeringud ning säästmine aitavad inimestel jõuda majanduslikult soodsasse seisu, mis annab turvatunde ning samas võimaluse kindlustatud pensionipõlveks. Eelpool mainitud uuringud näitavad, et aastate jooksul on meie finantskirjaoskuse tase kasvanud, ent needsamad uuringud (nt

Rahandusministeerium 2019, Saar Poll 2015, Riitsalu 2020) näitavad ka, et ainult teadmistest ei piisa, sest probleem on nende teadmiste ellu rakendamises.

Finantskäitumise põhilised kitsaskohad on eelarve puudulik planeerimine, pikaajaliste plaanide mittetegemine, säästude vähesus ja eri investeerimisvõimaluste vähene kasutus (Rahandusministeerium, 2019). Viimase suurema uuringu kohaselt planeerib oma rahaasju ja koostab eelarvet 43% Eesti peredest, nende seas, kes eelarvestamisega üldse ei tegele, on keskmisest sagedamini noorema vanuserühma esindajaid (vanuses 18–29 a) ning 18–19-aastastest ei planeeri eelarvet üldse 31% (Rahandusministeerium 2019, 13–14, 16). Sellest tulenevalt on vaja leida vastuseid, miks inimesed ei rakenda oma teadmisi olulistesse rahaga seotud otsustesse. Siinkohal tuleb mõista, et finantskäitumist ei mõjuta ainult teadmised, vaid ka mitmed muud tegurid, mis on Joonisel 1 kokkuvõtvalt esitatud eelpool viidatud allikatele ja Capuano *et al.* (2011, 34) mudelile tuginedes.

Joonis 1. *Finantsteadmiste, finantskäitumise ja rahalise heaolu kontseptuaalne mudel. Joonis koostatud Capuano et al. 2011, 34; Lusardi ja Mitchell 2014; Consumer Financial Protection Bureau 2015; Netemeyer et al. 2017, 69; Riitsalu 2020, 5; Rahandusministeerium 2019; Salignac et al. 2019, 1596; Brüggén et al. 2017, 229 põhjal.*

2. METOODIKA

2.1 Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused

Senised finantskirjaoskuse uuringud on olnud pigem kirjeldavad. Kvantitatiivsete meetodite eesmärk on “saada võimalikult objektiivseid empiirilisi andmeid täpselt piiritletud objektide kohta” (ja järeldused tehakse statistika põhjal), kuid kvalitatiivsete meetodite eesmärk on “saada terviklikku empiirilist andmestikku, mis hõlmaks ka kvalitatiivseid ja detaile iseloomustavaid seiku” (Laherand 2010, 21). Ehk oma jäikuse tõttu ei ole kvantitatiivsete uuringutega suudetud minna piisavalt süvitsi probleemiga, miks Eesti elanikud oma teadmisi rahalise heaolu parandamiseks piisavalt ei rakenda.

Uurimistöö eesmärk on selgitada, mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu ning kuidas nad suhestuvad rahaasjade planeerimisega. Lisaks on soov ka mõista, kas noored näevad rahalise heaoluni jõudmisel vastutust endal või ka kellelgi teisel. Sellest tulenevalt on püstitatud uurimisküsimused:

- 1) Mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu?
- 2) Kellel näevad noored vastutust rahalise heaoluni jõudmise eest?
- 3) Millised on noorte hoiakud seoses rahaasjade planeerimisega?

Vastuste põhjal sõnastatakse rahalise heaolu tähendus. Rahaasjade planeerimise puhul ei ole eesmärgiks hinnata teadmiste taset, vaid mõista, millised on noorte hoiakud rahaasjade planeerimise suhtes ning kuidas suhestub hoiakuga nende enda käitumine. Tulemuste põhjal antakse soovitusi poliitikakujundajatele.

2.2 Valim

Uurimistöö valim intervjuude jaoks on moodustatud selektiivse valimi põhimõttel ehk uuritavate valimine on läbi viidud kindlate kriteeriumite alusel. Seda võib ka nimetada teoreetilise väljavõtu meetodiks, sest Laherandi (2010) järgi tehakse väljavõtuotsuseid uurimistöö mitmes etapis:

- a) valimi puhul tehakse kriteeriumite põhine valik osalejate suhtes;
- b) andmeid tõlgendades tuleb otsustada, mida töödelda ja analüüsida;
- c) tõlgendamise ajal tuleb vaadata, millised teksti osad valida detailseks interpreteerimiseks;

- d) lõpuks tulemusi esitades tuleb vaadata, millised tekstiosad on kõige sobivamad uurimistulemuste demonstreerimiseks (Laherand 2010, 71-72).

Uurimistöö valimisse valitud inimeste esimeseks kriteeriumiks oli vanus. Autor otsustas, et intervjuueeritavate vanus peab jääma vahemikku 17–23, sest selles eluetapis võiks olla inimene alustamas iseseisvat elu, seoses näiteks ülikooli õppima asumise või tööleminekuga. Teiseks kriteeriumiks oli naiste ja meeste tasakaal ning sellest tulenevalt on uurimistöö valimis võrdselt viis meest ja viis naist (Lisa 1).

Kolmandaks, aga mitte nii oluliseks kriteeriumiks oli see, et valim ei moodustuks ainult ühe või kahe kooli põhjal ehk autor valis intervjuueeritavaid ka selle järgi, millises koolis on nad omandanud keskhariduse. Valimisse kuuluvad inimesed on keskharidust omandanud/omandamas sellistes koolides nagu Võru Gümnaasium (4 inimest), Rocca al Mare Kool, Põlva Gümnaasium, Tartu Kutsehariduskeskus, Sotkamoni Gümnaasium Soomes (seal õppis eestlane, kes on enne ja pärast õpinguid elanud ikkagi Eestis), Miina Härma Gümnaasium ja Parksepa Keskkool. Variatiivsus koolide lõikes andis võimaluse selleks, et valimisse valitavad inimesed on erinevate teadmistega ning seetõttu annavad uurimistöö kontekstis väärtuslikumat informatsiooni.

Neljandaks ehk viimaseks kriteeriumiks valimi moodustamisel oli intervjuueeritavate isiklik tutvus autoriga. Sellest kriteeriumist tulenevalt sai autor olla veendunud, et koroonaviirusest tuleneva keerulise olukorra tõttu, kus kohtumised on raskendatud, saavad intervjuud igal juhul tehtud. Tuttavate inimestega saab vajadusel mugavamalt ja kiiremini kohtumisi ümber korraldada.

Igale intervjuueeritavale on määratud kood, et tagada valimis osalenud inimeste anonüümsus. Kood koosneb ühest tähest ja ühest numbrist, näiteks M1 või N3, kus täht vastab soole (M – mees, N – naine) ning number tähendab tähenduseta tähistust intervjuueeritavate eristamiseks.

2.3 Andmete kogumise meetod

Teoreetilises raamistikus on kirjeldatud Eestis toimunud mitmeid kvantitatiivseid finantskirjaoskuse uuringuid. Need aga ei võimalda jõuda põhjusteni, miks ikkagi inimesed oma teadmisi elus ei rakenda. Samuti on rahalise heaolu kontseptualiseerimiseks vajalik mõista noorte seisukohti.

Seepärast on see uurimistöö meetodi poolest kvalitatiivne, ehk autor uurib teemat poolstruktureeritud (standardiseerimata) intervjuudega. See tähendab, et läbiviidud intervjuud lähtusid eelnevalt paika pandud intervjuu kavast, kuid samas sai autor (intervjueerija) vajadusel muuta küsimuste järjekorda ning küsida ka täpsustavaid küsimusi (Lepik *et al.* 2014). Autori arvates on sellisel viisil infot kogudes võimalik anda edasi kõige ehtsamal viisil inimeste mõtteid, muundamata neid pelgalt statistikaks. Autor peab oluliseks ja uurimistöö kontekstiga sobivaks ka Laherandi (2010) välja toodud peamisi intervjuu kasutamise põhjuseid, näiteks:

- a) Soovitakse rõhutada, et uurimisolukorras tuleb inimest näha subjektina ja sellest lähtuvalt tuleb talle anda võimalus väljendada ennast võimalikult vabalt. Inimene on uurimuses tähendusi loov ja aktiivne osapool;
- b) Intervjueeritavate vastused soovitakse paigutada laiemasse konteksti. Intervjuus on võimalik vastajat, tema näoilmet ja žeste näha ning intervjueeritav võib rääkida endast ja teemast rohkem, kui uurija on suutnud ette näha;
- c) Soovitakse saada põhjalikku teavet. Näiteks võib autor paluda intervjueeritaval oma seisukohti põhjendada. Vajaduse korral saab küsida ka lisaküsimusi (Laherand 2010, 178).

Intervjuu kava (Lisa 2) loodi vastavalt uurimistöö eesmärgile ja peamistele uurimisküsimustele. Samuti mõtles autor välja erinevad jätkuküsimused olukordadeks, kus tulenevalt intervjueeritava vastusest on vaja täpsustusi. Lisaks sellele sai autor intervjuude käigus küsida küsimusi ka spontaanselt, ehk küsida intervjuu jooksul tekkivaid küsimusi. Intervjuu koosnes sissejuhatavatest küsimustest ning kolmest põhiosast:

- 1) finantskirjaoskus;
- 2) rahaline heaolu;
- 3) finantskäitumine.

Küsimused ei olnud teadmiste kontrolli stiilis, vaid hoopis suunatud sellele, et intervjueeritavad väljendaks oma mõtteid ja hoiakuid. Sellest lähtuvalt oli intervjuus ainult üks küsimus, mille puhul on võimalik intervjueeritava vastus liigitada õigeks või valeks.

Intervjueeritavatega võeti ühendust sotsiaalmeedia kaudu, selgitati uurimistöö eesmärki ning paluti intervjuus osaleda. Kõik intervjueeritavad osalesid vabatahtlikult ning tingimusel, et nende isik kajastub töös varjatult ehk anonüümselt. Lepiti kokku, kuidas on võimalik intervjuu läbi viia ning lõpuks tehti näost näkku kohtumisena intervjuu kuue inimesega (M1, M2, M3, N1, N3, N5) ning videosilla vahendusel nelja inimesega (M4, M5, N2, N4). Videosilla vahendusel intervjueerimise põhjuseks ühel juhul oli intervjueeritava karantiinis olemine ning kolme inimese puhul välismaal viibimine. Autor on arvamusel, et sellepärast intervjuude kvaliteet kannatada ei saanud, sest videosilla vahendusel intervjueerimine jättis samuti alles võimaluse vaadelda intervjueeritava emotsioone ja käitumist küsimustele vastates.

Intervjueeritava ja intervjueeriya vahelise varasema tutvuse tõttu algasid intervjuud mitteformaalselt, rääkides teemadel, mis tekitasid intervjueeriya ja intervjueeritava vahel mugava õhkkonna. Sellele järgnes sissejuhatav osa, kus intervjueeriya selgitas uuesti põhjust, miks intervjuu toimub. Samuti selgitati intervjueeritavale finantskirjaoskuse/rahatarkuse mõistet, sest seda terminit kasutatakse ka mitmes küsimuses (nt “Kust pärineb sinu finantskirjaoskus?”). Sissejuhatava osa lõpus küsis intervjueeriya, kas intervjueeritaval on küsimusi või võib intervjuuga alustada. Kui intervjueeritav oli valmis alustama, andis intervjueeriya märku, et hakkab salvestama ning alustas sissejuhatavate küsimuste küsimisega. Intervjuud salvestati telefonirakenduse või arvuti diktofoniga.

Sissejuhatavate küsimuste eesmärgiks oli saada taustateadmisi intervjueeritavast. Küsimused puudutasid vanust, viimati lõpetatud kooli, sissetulekute allikaid, intervjueeritava igapäevaseid tegevusi ning näiteks ka seda, kellega intervjueeritav praegu koos elab. Sellele võisid lisanduda erinevad täpsustused, näiteks lõpetatud gümnaasiumis kallaku/suuna olemasolu, lõpetamise aasta või hoopis ülikoolis õpitav eriala, kui intervjueeritava puhul oli tegemist tudengiga. Sissejuhatavatele küsimustele järgnesid finantsteadmiste osa küsimused. Nende küsimuste eesmärgiks oli mõista, kust ja millisel määral pärineb intervjueeritavate finantskirjaoskus, kui heaks hindavad nad enda rahatarkust võrreldes teiste omaealistega (ja miks nad ennast sellisele tasemele paigutavad), kui kindlalt nad ennast rahaasjus otsuseid tehes tunnevad ning viimase küsimusena palus autor selgitada oma sõnadega Eesti pensionisüsteemis eksisteerivat kolme sammast. Viimase küsimuse puhul oligi tegemist intervjuu ainukese küsimusega,

mille vastuseid saab lugeda õigeks või valeks. Selline küsimus annab mõnel määral autorile aimu, millised on intervjuueeritava teadmised sellisel päevakajalisel, kuid samas ka finantskirjaoskusega seostuval teemal.

Finantsteadmiste osale järgnes rahalise heaolu osa, mille eesmärgiks oli saada vastus uurimistöö tähtsaimale küsimusele – mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu. Esiteks paluski autor intervjuueeritavatel oma sõnadega seletada, mida tähendab nende jaoks rahaline heaolu. Seejärel uuriti, kas intervjuueeritavad on selle peale ka varem mõelnud ning mida on nad ette võtnud rahalise heaolu saavutamiseks. Samuti uuriti, mida nad enda arvates rahalise heaolu saavutamiseks vajavad ning mis on need tegurid, mis neil takistavad seda saavutamast. Viimase küsimusena uuris autor ka seda, kes intervjuueeritavate arvates selle eest vastutab, et noored jõuaksid tulevikus rahalise heaoluni. Selle küsimuse eesmärgiks oli mõista, kas intervjuueeritavad võtavad vastutuse enda peale või näevad vastutavas rollis ka kedagi teist.

Intervjuu viimaseks osaks oli finantskäitumise osa, kus eesmärgiks oli mõista intervjuueeritavate arvamust rahaasjade planeerimise teemal ning samas ka mõista nende endi käitumuslikku poolt. Näiteks uuriti, mida nad arvavad rahaasjade planeerimise vajalikkusest ning kas nad ise näiteks planeerivad eelarvet kuude lõikes. Lisaks uuriti vajadusel, miks nad ei planeeri ning mis peaks muutuma, et nad hakkaksid planeerima. Peale seda uuris autor ka säästmise ja investeerimise kohta, samuti ka rahaliselt raskesse seisuga sattumise kohta minevikus ning rahalise eesmärgi olemasolu kohta. Viimase küsimusena uuris autor, kuidas intervjuueeritavad mõistavad nii Eesti kui ka välismaa noorte seas levivat mõtet “uue generatsiooni noored ei soovi olla raha orjad” ning kas see vastab tõele. Autor on kuulnud noori seda mõtet kasutamas, samuti on ütlus (vahepeal küll natukene teise sõnastusega) levinud sotsiaalmeedias. Selle tõttu otsustas autor uurida, mida see noorte jaoks tähendab. Küll aga saab siinkohal öelda seda, et sellised loosungid ei ole uus nähtus ja sarnaseid mõtteid on välja käidud juba aastatuhandeid tagasi. Näiteks ladina kirjanik Publilius Syrus (85–43 eKr) on öelnud, et ole oma raha ülemus, mitte selle ori (*Be your money's master, not its slave*).

Küsimuste järel tänas autor intervjuueeritavaid ning andis märku, et intervjuu lõppeb ning salvestamine lõpetatakse. Sellele järgnes enamasti veel vabamas stiilis arutelu erinevatel teemadel.

2.4 Andmete analüüsimise meetod ja protsess

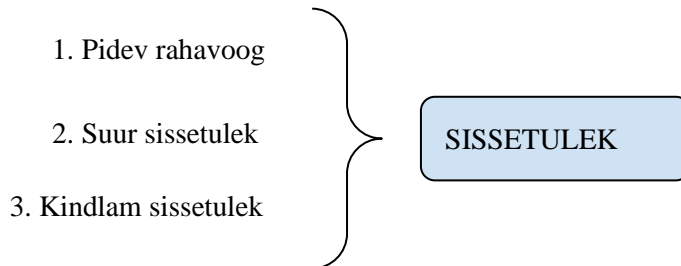
Uurimistöö puhul on analüüsimetodiks kvalitatiivne sisuanalüüs ning autor otsustas kasutada induktiivset lähenemist. Kvalitatiivset sisuanalüüsi kasutavad uuringud keskenduvad keele kui kommunikatsioonivahendi tunnusjoontele ning teksti sisule või kontekstilisele tähendusele, sarnase tähendusega tekstiosad koondatakse vastavate kategooriate alla ja need kategooriad võivad esindada nii selgelt välja öeldud kui ka mõista antud sõnumeid (Laherand 2010, 290). Tulenevalt induktiivsest lähenemisest alustas autor avatud kodeerimisest ning seejärel lõi vajadusel kategooriad ja kõrgemad peakategooriad. Võttes arvesse intervjuude olemust ja teemat, ei ole uurimistöös olulisel kohal kindlate märksõnade loendamine, vaid intervjuueeritavate mõtete mõistmine ning erinevate küsimuste vastuste kategoriseerimine ning loogiliste seoste leidmine.

Kodeerimisele eelnes transkribeerimine, mille puhul autor toetus varasematele kogemustele ning viis transkribeerimise läbi ilma abiprogrammideta. Üldine nõue on, et transkribeerides tuleks rääkija kõne edasi anda nii täpselt kui võimalik (Laherand 2010, 280). Uurimistöös on seda nõuet transkribeerides järgitud, kuid välja on jäetud mõningad mittemidagiütlevad häälsused, kui autor mõistis, et intervjuueeritav kasutab neid läbivalt ning nendel ei ole tähendust. Selliseid häälsusi ei tohiks välja jätta juhul, kui on alust arvata, et need viitavad rääkija kahtlevale hoiakule (Laherand 280, 2010). Lisaks on Valerie R. Yow (1994, 232-233) soovitanud, et sulgudesse tuleks lisada märkusi mitteverbaalsete väljenduste kohta ning autor seda transkribeerides ka läbivalt kasutas – mitteverbaalsete väljenduste allikaks olid intervjuude käigus tehtud märkmed.

Kui kõik intervjuud said transkribeeritud, korrastas autor transkriptsiooni faili (kokku umbes 45 lehekülge) ning alustas kodeerimist. Kodeerimisel kasutas autor programmi QDA Miner Lite. Esialgu luges autor intervjuud mitu korda läbi, et hoomata informatsiooni ning näha esimesi loogilisi seoseid, samal ajal tehes märkmeid ning märkides üles tähtsamad teemad. Seejärel keskendus autor uurimistöö kontekstis kõige tähtsamate küsimustega seotud vastuste kodeerimisele. Uurimistöös püstitatud küsimusteks on:

- 1) Mida tähendab Eesti noorte jaoks rahaline heaolu?
- 2) Kellel näevad noored vastutust rahalise heaoluni jõudmise eest?
- 3) Millised on noorte hoiakud seoses rahaasjade planeerimisega?

Erinevatele küsimustele saadud vastustest lõi autor koodid, mille põhjal sai luua kategooriad (vt joonis 2) ning võimalusel ka loogilised peakategooriad. Kategooriate loomisel ei keskendutud üksikute sõnade loendamisele, vaid mõtetele, mis väljendasid intervjuueeritava tunnetust või hoiakut.

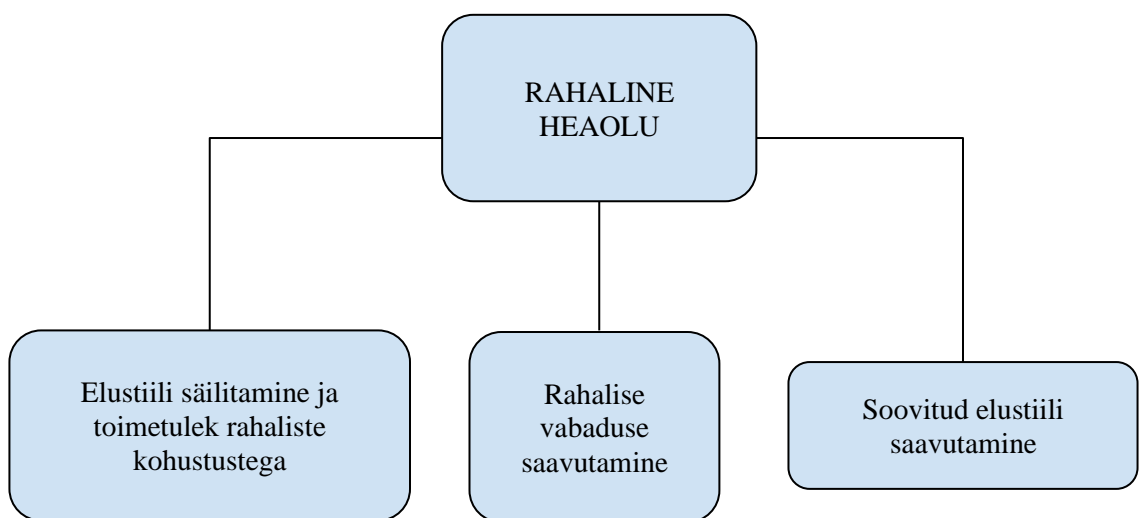
Joonis 2. Näide koodidest ja kategooriast.

Kategooriateni jõuti induktiivse lähenemisega ehk igale teemakohasele mõttele anti kood/tähendus ning peale paari esimest intervjuud hakkasid mõtted ka korduma, mis tähendas, et sai intervjuueeritava mõttele omistada juba valmisoleva koodi. Kui kõik mõtted olid kodeeritud, jagati saadud kategooriad võimalusel loogilistesse peakategooriatesse. Kodeerimise järel sai autor hakata saadud tulemusi kõrvutama ja analüüsima, mõistmaks erinevaid mustreid ja võimalike loogiliste järelduste olemasolu.

3. TULEMUSED, ARUTELU JA POLIITIKASOOVITUSED

3.1 Rahalise heaolu tähendus noortele

Uurimistöös küsiti intervjuueeritavatelt, mida tähendab nende jaoks rahaline heaolu ning paluti neil seda oma sõnadega selgitada. Vastuste põhjal sai autor luua erinevad koodid, mis omakorda jagunesid peakategooriateks (vt joonis 3): elustiili säilitamine ja toimetulek rahaliste kohustustega, rahalise vabaduse saavutamine ning soovitud elustiili saavutamine.

Joonis 3. Rahalise heaolu peakategooriad.

3.1.1 Soovitud elustiili saavutamine

Intervjuudest selgus, et rahalist heaolu selgitatakse kõige rohkem läbi elustiili perspektiivi. Siinkohal saab esiteks rääkida just soovitud elustiili saavutamisest tulevikus. Enim mainiti mõtet “saan lubada endale kõike, mida tahan”, mille puhul on selle uurimistöö kontekstis tegemist ka kõigi kategooriate võrdluses ühe levinuma mõttega. Näide intervjuudest:

N1: *Rahaline heaolu minu jaoks on see, kui ma saan endale kõike lubada, mida tahan, ja /.../*

Sellisele soovitud elustiili mõttele võidi loetleda lisaks asju, mida soovitakse:

M5: */.../ minu arvates rahaline heaolu on see, kus on olemas kodu, kus sa elad ja oled rahul sellega, on olemas auto, millega sa saad sõita, saad oma asjad tehtud. /.../ kui tahad midagi osta, ehk saad siis osta. /.../*

Elustiili perspektiivi alla liigitas autor ka need mõtted, kui intervjuueeritav ütles, et soovib elada endale meeldivat/mugavat elu. Siin erines autori arvates “endale kõige lubamisest” see, et intervjuueeritav tundus teadvat, mida ta elult ootab. Samuti üks intervjuueeritav lausa ütles seda, et ei pea olema suuteline endale kõike lubama. Näide intervjuust:

M4: */.../ Rahaline heaolu algab minu jaoks enda perspektiivist maailma ning teiseks tuleb raha, mis on vahendiks, et elada endale meeldivat elu ..., mis pakub mulle heaolu /.../ Rahaline heaolu ei tähenda seda, et ma peaks olema suuteline lubama endale kõike, mida hing ihkab. /.../*

3.1.2 Elustiili säilitamine ja toimetulek rahaliste kohustustega

Elustiili perspektiivi toodi välja ka selle säilitamise võtmes, siinjuures saame rääkida ka rahaliste kohustustega toimetulekust. Mitu intervjuueeritavat mainis mõtteid seoses arвете/kohustuste eest tasumise suutlikkusega. Näiteks toodi välja rahalise heaolu tähendusest rääkides seda, et soovitakse olla võimeline tasuma kommunaalarveid või autoga seonduvaid kulusid.

Näide:

N3: */.../ et suudad kõik maksud ja väljaminekud ära maksta, ja /.../*

Lisaks toodi rahalist heaolu kirjeldades sisse kindlustatud seljataguse perspektiiv. Selle puhul moodustus kaks koodi, millest üks oli seotud säästmise ning teine turvatundega. Säästmise teema oli korduv kood, ehk seda mainisid rahalise heaolu puhul vähemalt kaks inimest. Näide:

M5: */.../ Ja sul on mingi raha ka selja taga, kui tahad midagi osta, ehk saad siis osta. /.../*

Turvatunde temaatika toodi sisse seoses passiivse sissetulekuga, ehk intervjuueeritava arvates on passiivne sissetulek selline asi, mis on jääv ja tekitab temas turvatunnet. Näide:

N5: */.../ Et ma tean, et mul nagu midagi kogu aeg on, et selline turvatunne äkki.*

Säästmine ja turvatunne on elustiili säilitamine, sest intervjuueeritavad on toonud seda välja pigem sellises kontekstis, et säästetud vahendid või ühe intervjuueeritava puhul turvatunnet pakkuv passiivne sissetulek on päästevahendid keerulisteks olukordadeks (säilitamaks praegust elustiili), mitte ideaalse elustiili saavutamiseks.

Viimase tegurina võib elustiili säilitamise juures välja tuua ka sissetuleku olemasolu. Sissetulekut mainiti rahalise heaolu puhul mitmel korral, kuid erinevates sõnastustes. Näiteks toodi välja, et võiks olla pidev rahavoog ja suur sissetulek ning samas mainiti ka kindlamat sissetulekut. Näide:

N1: */.../ et tuleb pidevalt raha sisse, et rahavoog on olemas.*

Pideva, suure ja kindla sissetuleku soovimist võib pidada üpriski normaalseks, sest tegemist on noortega, kes veel täiskohaga tööl ei käi, kuid vähesel määral on neil sissetuleku allikad ikkagi olemas (N1 on näiteks vabakutseline ja teised on töötanud periooditi). Sellest tulenevalt võiks arvata, et siin oleks sissetulekute puhul tegemist justkui soovitud elustiiliga, kuid siiski, arvestades konteksti ning nende intervjueeritavate teisi soove, on tegemist elustiili säilitamisega (näiteks suurt sissetulekut mainiti arvete eest tasumise ja natukene ka kõrvalepanemise kontekstis).

3.1.3 Rahalise vabaduse saavutamine

Intervjuudest tõusis esile passiivse sissetuleku soov. Autor tõlgendab seda kui rahalise vabaduse saavutamist, see tähendab, et sissetuleku saamiseks ei tehta tööd, sest raha paigutamine mingisse varasse hakkab tootma piisavat passiivset sissetulekut. Näide intervjuust:

M3: *See tähendab seda, et mul on nii hea passiivne sissetulek, et see katab igakuised kulutused ära.*

Selle näite puhul on teistest passiivse sissetuleku soovijatest erinev see, et tahetakse katta igakuiseid kulutusi. Tasub märkida veel seda, et intervjueeritavate puhul oli aru saada, et passiivne sissetulek peaks tekkima kergelt. Näiteks investeerimisega, mitte sellega, et pikaajaliselt panustatakse enda ettevõtte loomisesse ning seejärel taandatakse ennast töötamisest/juhtimisest ja saadakse lihtsalt tulu. Lootusest kergelt saavutatavale passiivsele sissetulekule annavad märku sõnastused (nt “võiks olla ka passiivne sissetulek”) ja ka see, et kellelgi ei ole tegelikult plaani, kuidas passiivne sissetulek saavutada, ehk tuuakse välja lihtsalt lõppeesmärk. Seda võib mingil määral selgitada ka teine oluline mõte, mida on võimalik rahalise vabaduse alla paigutada – soov mitte töötada. Näide intervjuust:

M1: /.../ rahaline heaolu on see, kui sa ei pea töötama ja sul on siis passiivne sissetulek ja /.../

Siinkohal oleks vajalik ja võimalik veel uurida ka seda, kas need passiivset sissetulekut ja mittetöötamist maininud noored kavatsevad siiski tööd teha nii kaua, kuni saavutavad passiivse sissetuleku, või soovivad passiivse sissetulekuni jõuda üldse ilma töötamata.

3.1.4 Jõukuse ja rahalise heaolu erinevus

Intervjuudest tuli välja, et rahaline heaolu ei tähenda ilmtingimata jõukust. Kui me mõistame jõukuse all võimalikult suurt varade hulka, siis eelnevalt välja toodud näited ilmestavad seda, et rahalise heaolu puhul on tegemist soovitud elustiili saavutamisega, mitte jõukusega. Näiteks iseloomustati rahalist heaolu kui keskmisest paremini äraelamist või ka heal järjel olemist. Samuti öeldi näiteks seda, et rahalise heaolu saavutamiseks ei pea olema miljonär:

M2: *No ma arvan, et ei pea olema mingi miljonär, /.../ söök olemas ja autod sõidavad ja, ei pea väga rikas olema.*

Samuti tuleb arvestada sellega, et inimesed on erinevad ning mõned soovivad vähem ja mõned rohkem, kuid see ei tähenda seda, et need rohkem soovijad võiks liigitada nii-öelda jõukuse soovijate alla. Seda erinevust toob hästi välja ka üks intervjuueeritav:

M5: /.../ minu arvates rahaline heaolu on see, kus on olemas kodu, kus sa elad ja oled rahul sellega, on olemas auto, millega sa saad sõita, saad oma asjad tehtud. Ja sul on mingi raha ka selja taga, kui tahad midagi osta, ehk saad siis osta. Ma ei mõtle mingeid suuri summasid, tegelikult ei ole üldse palju vaja. Et ise oled rahul sellega, mis sul on. Kui, ma mõtlen natuke, kuis ma sõnastan seda. Kui ma elan oma elu nii, et mul nagu ei ole rahast puudu, kui ei pea ots otsaga kokku tulema, saab oma asjad ära tehtud. Muidugi igal asjal on see kaliiber erinev, mõnel on ka rohkem või vähem vaja.

3.1.5 Rahalise heaolu tagajärjed

PISA uuringus tuuakse välja, et hea finantskirjaoskuse korral on võimalik parandada isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning samuti osaleda ka majanduselus (Riitsalu 2020, 5). Võib öelda, et kui inimene on saavutanud isikliku rahalise heaolu, siis see võimaldab tal osaleda rohkemal määral majanduselus ning samas parandada seeläbi ka ühiskondlikku rahalist heaolu. Seda toetab ühe intervjuueeritava kirjeldus rahalisest heaolust:

N4: /.../ Saan toetada väikeettevõtteid ehk osta Eesti disaini, ehk toetan Eesti sisemajandust ja vähendan oma CO₂ jalajälge. Saan lubada endale ökotoitu ja seeneeliksiire ja Ecosh vitamiine /.../ Käin kogu aeg kinos ja teatris ning saan endale lubada kõiksugu raamatuid ja kunstitarbeid /.../

Lisaks väikeettevõtete ja Eesti sisemajanduse toetamisele toob intervjuueeritav välja ka keskkondliku mõju temaatika. Parema finantskirjaoskuse ja rahalise heaolu saavutamise kaudu on justkui võimalik parandada ka keskkonnaga seotud käitumist.

3.2 Vastutus rahalise heaoluni jõudmisel

Intervjuu käigus uuriti noortelt, kes nende arvates vastutab selle eest, et nende vanused noored tulevikus rahalise heaoluni jõuaksid. Vastused jagunesid kolme kategooriasse:

- vastutab igäüks ise;
- vastutab igäüks ise ja ka haridussüsteem;
- vastutavad vanemad ja kolmandad osapooled.

Intervjuueeritavate arvamused jagunesid üldpildis kaheks, pooled arvasid, et rahalise heaoluni jõudmise eest vastutab igäüks ise, ning ülejäänud arvasid, et lisaks endale ka haridussüsteem või üldse täielikult keegi teine. Autor luges kolmandaks osapooleks kõiki, kes pole vanemad ega haridussüsteemis tegutsejad (ehk näiteks Rahandusministeerium). Mõned näited intervjuudest, kui küsiti noortelt, kes vastutab noorte rahalise heaolu saavutamise eest:

N2: *Mm, ma ei tea ... vanemad, mingi Rahandusministeerium, võibolla need töötajad, kes vahepeal midagi noortele räägivad, /.../*

M3: *Ise vastutame.*

Autori jaoks oli üllatav küsimuse küsimisel kohati näha pikki mõttepause ja nii-öelda vastutaja otsimist. Nagu ka näidetest on näha, siis oli vastuseid, mis ka sõnastuse poolest näitavad, et selles vastuses ei ole kindlust. See võib tähendada, et nad ei ole sellele varem mõelnud ning neile ei ole selgitatud, et nende enda rahalise heaolu eest ei saa vastutada elu lõpuni keegi teine. Mida varem noored enda vastutust mõistavad, seda varem võiksid tulla ka mõistlikud otsused rahaasjades. Esiletõstmist väärib asjaolu, et kõik vastajad, kes õpivad praegu gümnaasiumis, tõid välja, et vastutama peaks keegi teine (lisaks endale või siis täielikult). Intervjuueeritavad, kes on vanemad, ütlesid üpriski kindlal toonil, et vastutatakse ikka ise. See võib tuleneda sellest, et nooremad vastajad on rohkem sõltuvuses vanemate toest.

3.3 Noorte suhestumine rahaasjade planeerimisega

Rahalise heaolu kõrval on uurimistöö teiseks oluliseks eesmärgiks mõista, kuidas suhestuvad noored rahaasjade planeerimisega. Teoreetilises osas toodi välja, et finantskäitumise üks põhilisi kitsaskohti on eelarve vähene planeerimine. Sellest tulenevalt üritas autor mõista, kas see on ka nii antud uurimistöö valimisse sattunud noorte puhul.

3.3.1 Planeerimise mõistlikkus

Uurimistöö kõige ühtsemate arvamustega küsimuseks võib kindlasti pidada küsimust rahaasjade planeerimise kohta. Intervjueeritavad olid üksmeelel, et rahaasjade planeerimine on mõistlik ja vajalik. Autorile jäi mulje, et sellest teemast räägitakse väga kindlal toonil (sh kasutati märgatavalt palju sõnu “kindlasti”, “muidugi”, “ikka”) ja justkui ilmselgest, laialt levinud tõest. Arvamust põhjendati erinevalt, kuid üldiselt ikkagi sellega, et elus hakkama saaks. Näide intervjuust, kus intervjueeritava arvamusele mõistlikkusest järgneb ka selgitus:

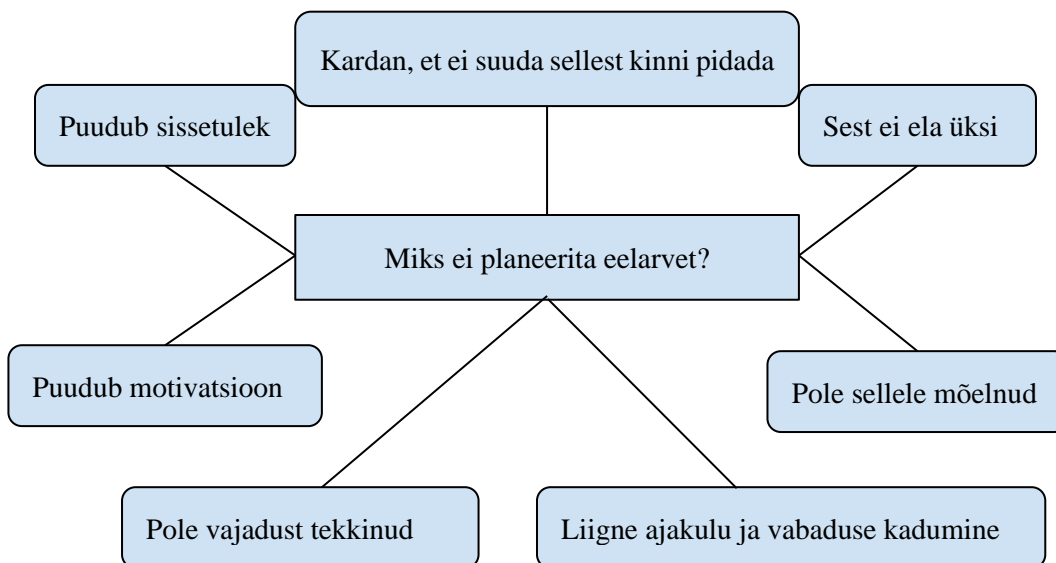
N2: *Jaa, ma arvan, et on mõistlik ja vajalik. Et seda peaks kindlasti tegema. /.../ saad ülevaate, et kui suur on su sissetulek ja kui suur on su väljaminek ja nagu ülevaate sellest, et kui palju sa kulutad nagu mingite asjade peale raha. Et nagu näiteks sa kulutad mingite asjade peale täiesti mõttetult palju raha. Ja et sa tahad näiteks iga kuu raha kõrvale panna, aga siis sa mõtled, et issand, mul on kõik raha otsas, et miks ma ei saa nagu. Aga kui sa planeerid enda asju ja vaatad, kuhu sul see raha läheb, siis sa saad aru nagu, kuhu see läheb ja sa saad seda näiteks kõrvale panna. Et sa nagu saad paremini hakkama sellega, et sa saadki ära planeerida, et see kuu, järgmine kuu, /.../*

Järgnevalt uuriti intervjueeritavatelt, kas nad ka ise planeerivad kindlate summadega eelarve mingiks perioodiks, ning võib öelda, et samuti on tegemist vastuste poolest ühe ühtsema küsimusega selle uurimistöö kontekstis. Kaheksa intervjueeritavat kümnest ütlesid, et nad ei planeeri, ning kaks ütlesid, et planeerivad. Intervjuus uuriti hiljem, kas intervjueeritavad on seni sattunud rahaliselt raskesse seisu. Need kaks inimest, kes vastasid, et planeerivad eelarve kindlaks perioodiks, olid ka kaks inimest kolmest, kes vastasid, et nad on minevikus sattunud rahaliselt raskesse seisu.

3.3.2 Miks ei planeerita?

Selgitused, miks ei planeerita eelarvet kindlaks perioodiks, olid erinevad ja ühtseid põhjuseid välja ei saa tuua. Siinkohal oli ainukeseks korduvaks mõtteks/koodiks, mida

ütlesid vähemalt kaks intervjuueeritavat, et “pole vajadust tekkinud”. Vaadates üldiselt neid vastuseid (vt joonis 4), siis mingil määral saab öelda, et põhjused on tingitud just sellest, et ollakse noor.

Joonis 4. Põhjused, miks ei planeerita eelarvet.

Näiteid intervjuudest:

M5: /.../ olen näinud ja lugenud, et paljud teevad, aga ma ei ole jõudnud selleni veel. Kardan, et ei suuda kinni pidada sellest.

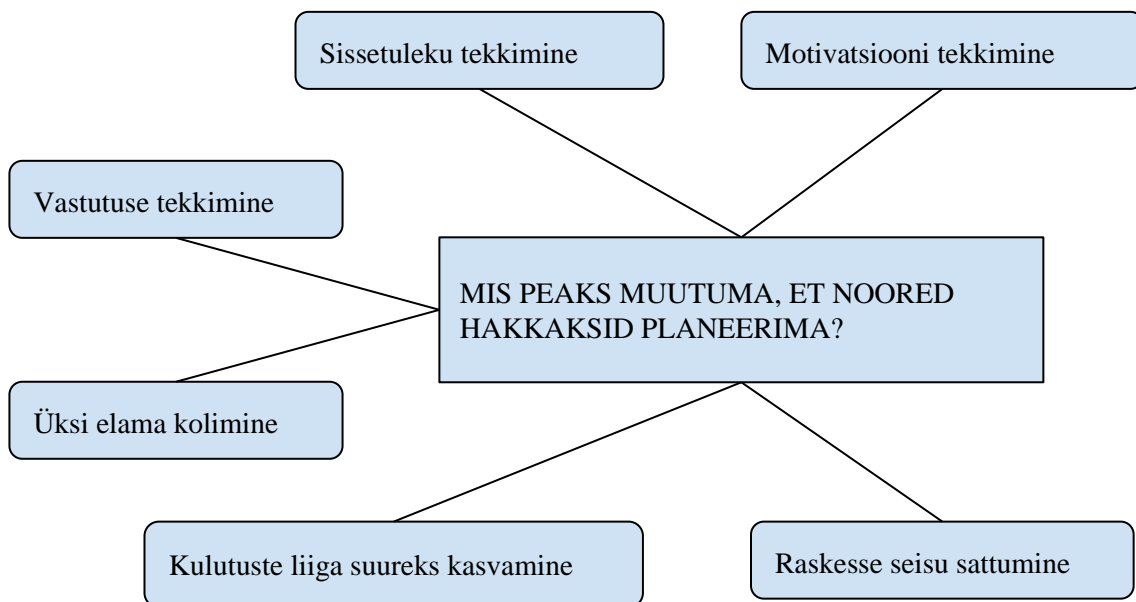
N5: Ma ei tea, ma ei ole sellele nagu kunagi vajadust näinud.

Sissetuleku puudumine, vanematega koos elamine, vajaduse mittetekkimine ning sellele üldse mitte mõtlemine – need mõtted on põhjuseks, miks ei planeerita, ning samas on need ka aspektid, mis käivad nooreks olemise juurde.

3.3.3 Mis peaks muutuma, et hakataks planeerima?

Kui noortelt viimaks uurida, mis peaks muutuma, et nad hakkaksid regulaarselt rahaasju planeerima, on vastused jätkuvalt erinevad (vt joonis 5). Ainsaks korduvaks mõtteks oli “üks elama kolimine”. Samuti toetavad need mõtted autori arvamust, et rahaasju ei planeerita just sellepärast, et ollakse noored. Näide intervjuust:

N1: /.../ kui ma lähen eraldi elama, et siis ka kuidagi, tundub, et on aeg ise hakkama saada. Rohkem ise hakkama saada jah.

Joonis 5. Planeerimisel suunavad tegurid.

3.4 Muud tähelepanekud

3.4.1 Subjektiivsed finantsteadmised

Intervjuu käigus paluti noortel hinnata enda finantskirjaoskuse taset võrreldes teiste omaealistega. Intervjueeritavate hinnangud saab paigutada kolme kategooriasse: madal, keskmine, kõrge. Võrdselt oli neid, kes hindasid enda teadmisi madalaks või kõrgeks ning paar inimest paigutas ennast keskmiseks. Järgmisena uuriti, kui kindlalt tuntakse ennast rahaasjus otsuseid tehes. Suures osas vastati, et tuntakse ennast kindlalt, kuid välja võib tuua seda, et kõik ennast ebakindlalt tundjad olid naissoost ning hindasid enda finantskirjaoskust samuti madalalt või keskmiselt. Ebakindluse põhjusteks toodi näiteks maksude mittetundmist, hirmu tuleviku ees ning enda otsustes kahtlemist.

Lisaks uuriti intervjueeritavatelt, kust pärineb nende finantskirjaoskus ning kust oleks oodatud rohkem teadmisi. Autor palus järjestada ka neli erinevat allikat – sõbrad, vanemad, kool, internet (ise õppimine) – ning üldjuhul järjestati esimeseks vanemad või internet ning viimaseks allikaks kool. Näide:

M5: *Ee, koolist ei ole küll midagi saanud (naerab). Ma järjestan – internet ja raamatud, vanemad, sõbrad, kool.*

Kui küsiti, kust oleks loodetud saada rohkem teadmisi, vastati üpriski kindlal toonil, et koolist. Üks intervjueeritav (M1) ütles, et ta ei tunne, et oleks kuskilt vähe teadmisi

saanud. Siinkohal tuleb öelda seda, et autori arvates on M1 puhul tegemist intervjuueeritavaga, kes on finantskirjaoskuse teemal kõige vilunum, kuigi ta on vastanutest kõige noorem. Võttes arvesse vanust ja intervjuueeritava vastuseid (sh seda, et talle õpetatakse koolis ainet Erasiku rahandus), on autor arvamusel, et sellel/eelmisel aastal gümnaasiumit alustanud noored saavad juba paremat finantskirjaoskuse teemalist haridust, kui praegu gümnaasiumit lõpetavad noored, rääkimata neist, kes on gümnaasiumi lõpetanud mitu aastat tagasi.

Mõned näited vastustest küsimusele, kust oleks oodatud rohkem teadmisi saada:

N2 (Põlva gümnaasium, 12. klass): *Koolist, kindlasti nagu, sest minu arust see on nii oluline, et koolis seda õpetatakse, aga meile nagu ei räägita mitte midagi seal. Et kui sa oled nagu reaalklassis siis, noh Võru Gümnaasiumis näiteks, et siis ma saan aru, et sul on vist mingi majandus või midagi, nagu aine. Aga meil isegi ei ole suundasid ja siis, ma ei tea, on siuke tunne, et nagu ei räägita üldse.*

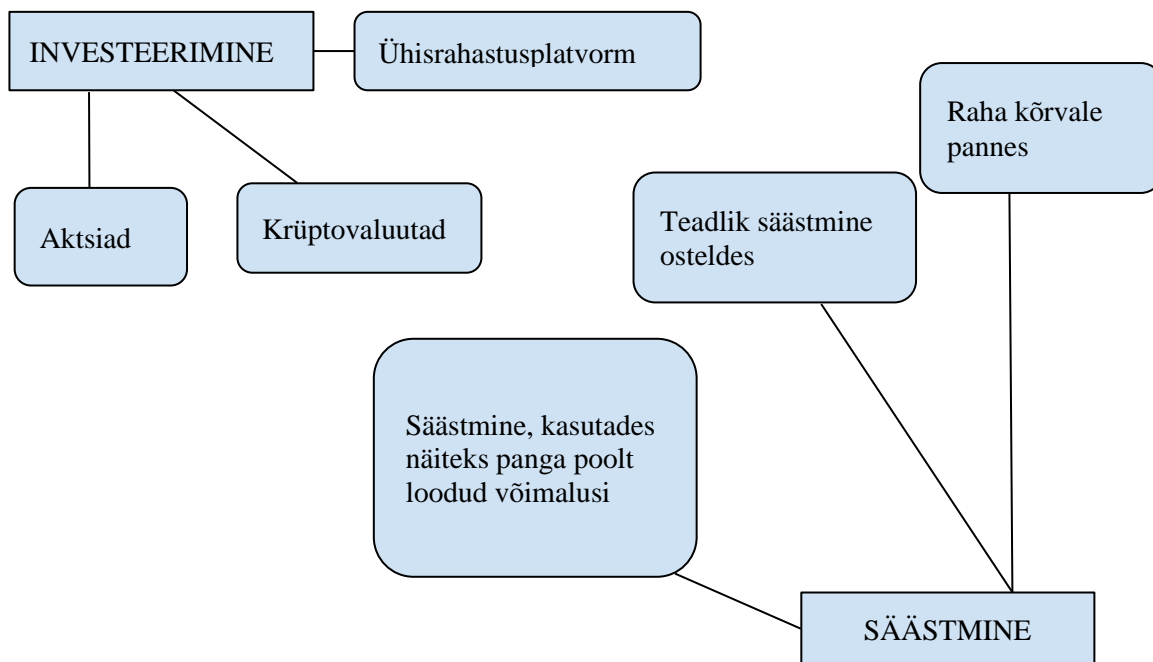
M2 (Võru Gümnaasium, reaalsuund, 12. klass): *Koolist pigem, sest me õpime pigem üldiselt, aga seda, et kuidas midagi teha – see on puudu.*

Eelnevate näidete puhul tuleb välja huvitav vastuolu, kus ühe kooli õpilane arvab, et teises koolis õpetatakse rahateemat, kuid selle teise kooli õpilane toob välja, et ka nemad ei saa tegelikult vajalikke teadmisi. Siinkohal ei olnud tegemist suunatud küsimustega, ehk autor avastas kokkusattumuse analüüsi käigus.

Mainimist väärib veel ka see, et kui noortel paluti hinnata enda finantskirjaoskuse taset, siis taseme põhjenduseks toodi mitmel korral see, et “kuskil ei ole nendest asjadest räägitud”. Mingil määral jäi ka mulje, et jällegi ei nähta vastutust endal, vaid oodatakse teadmisi kelleltki teiselt.

3.4.2 Investeerimine ja säästmine

Autor uuris intervjuueeritavatelt ka nende säästmise ja investeerimise harjumuste kohta. Intervjuu käigus küsiti, millisel määral on intervjuueeritavad viimase 12 kuu jooksul säästnud või investeerinud. Üle poole vastanuist säästavad ning on mingil moel ka investeerinud. Selle teema puhul moodustusid kategooriad järgnevalt (vt joonis 6):

Joonis 6. Säästmine ja investeerimine.

Investeerimise poole pealt mainiti enim investeerimist krüptovaluutasse. Olles kursis krüptoturul toimuvaga, on autori arvates ootuspärane, et hetkel on tegemist noorte seas populaarse teemaga. Mõned näited vastustest, kui küsiti, millisel moel ollaks viimase 12 kuu jooksul investeerinud:

M1: /.../ Hakkasin siis investeerima läbi Revoluti, aktsiaid valin siis suure potentsiaaliga aktsiaid, nii-öelda pikemaks ajaks, mitte day trade'imiseks, aga jah pikemaks ajaks. Ning viimase kolme kuu jooksul olen Forexisse ja krüptodesse hakanud investeerima.

Siin veel ka üks näide, kus intervjuueritav on maininud nii säästmist kui ka investeerimist:

M5: Säästnud olengi toidupoes. Investeerinud, noh kui seda saab investeerimiseks lugeda, kui mingit krüptot ostad, siis võib selle sinna alla panna, aga noh see on ka selline asi, et enda arust investeerid, aga mõne aja pärast oled kõik ära kaotanud.

3.4.3 Teadlikkus pensioniga seonduvast

Uurimistöö eesmärk ei olnud kontrollida intervjueeritavate teadmisi finantskirjaoskuse teemadel, kuid siiski küsis autor ühe pensioniteemalise küsimuse, mille puhul on võimalik eristada õigeid ja valesid vastuseid. Nimelt palus autor intervjueeritavatel oma sõnadega selgitada Eesti pensionisüsteemis eksisteerivat kolme sammast. Vastuseid tuli igasuguseid, kuid kokkuvõtlikult võib öelda, et ainult üks intervjueeritav oskas kõigi kolme samba kohta korrektse info välja tuua. Kuid siinkohal ei ole autori arvates niivõrd

oluline õigete ja valede vastuste osakaal, vaid see, kuidas intervjuueeritavad sellele küsimusele reageerisid. Eranditult iga intervjuueeritav ohkas küsimust kuuldes, hakkas naerma või andis muud moodi märku küsimuse ebamugavusest. Samuti väljendati sõnaliselt, et ei teata teemast midagi. Näiteks siin väljendab intervjuueeritav oma arvamust küsimusest naeruga:

N2: *Ahah (naerab), eem, ma ei tea, mis see esimene samm on, aga teine samm vist on see, et su tööandja vist maksab sinna raha või. Ja siis kolmas samm on vist see, kuhu sa ise saad koguda.*

Siin väljendatakse oma arvamust esimeste sõnadega:

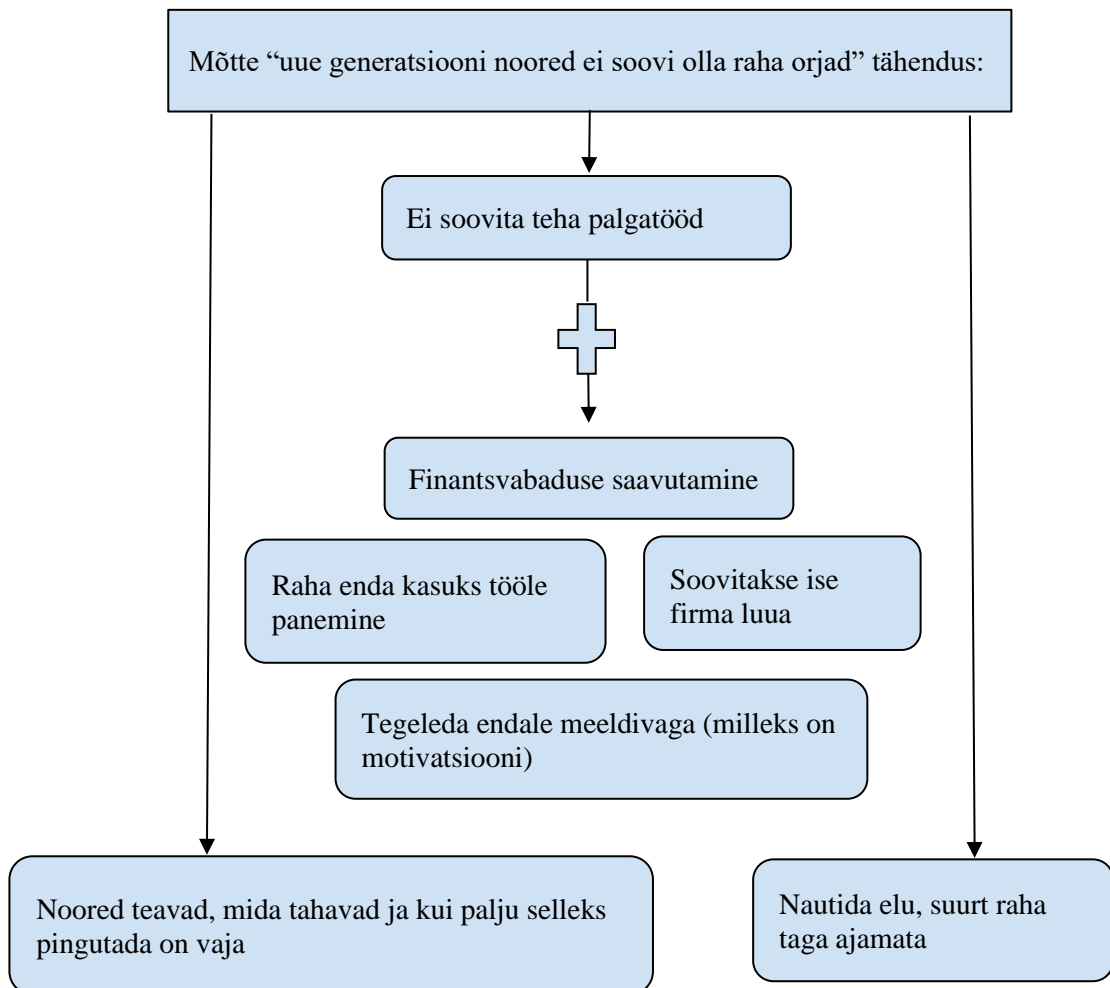
M5: *Ohnõu, okei. Esimene, ma räägin ainult seda, mida ma tean, ma ei tea nendest eriti midagi, aga natuke tean. Esimene on see, mis on kõigil kohustuslik, see on igal inimesel. /.../*

Nii sõnalised kui ka mitteverbaalsed reaktsioonid selle küsimuse puhul on huvitavad ning viitavad sellele, et pensioniteema on noorte jaoks igav või ebamugav.

3.4.4 Rahaorjus

Intervjuu lõpetuseks uuris autor noortelt, kuidas nad mõistavad mõtet “uue generatsiooni noored ei taha olla raha orjad” ning kas see mõte vastab nende arvates tõele. Ühe erandiga vastati kindlalt, et see mõte vastab tõele. Mõtet selgitades toodi läbivalt välja seda, et noored ei soovi teha palgatööd / töötada üheksast viieni kontoris. Lisaks sellele toodi välja veel mitmeid mõtteid, mida on näha joonisel (vt joonis 7). Näide intervjuust:

M3: *Vastab tõele. Tänapäeva noored ei tahagi käia palgatööl ja elada palgapäevast palgapäevani, nii nagu meie vanemad ja paljud seda teevad.*

Joonis 7. Mõtted seoses lausega “uue generatsiooni noored ei soovi olla raha orjad”.

3.5 Arutelu

3.5.1 Rahaline heaolu

Esiteks uuriti noortelt rahalise heaolu tähendust ning analüüsi põhjal on võimalik sõnastada rahalise heaolu tähendus selle uurimistöö kontekstis. Võttes arvesse põhilisi ja läbivaid mõtteid, sõnastab autor rahalise heaolu järgmiselt:

Rahaline heaolu tähendab praeguse elustiili säilitamist ja soovitud elustiili saavutamist tulevikus, ehk inimene suudab tasuda vajalike kulutuste ja kohustuste eest ning ideaalis saab endale tulevikus lubada kõike, mida soovib. Sellist elu võimaldab tal elada rahaline vabadus koos passiivse sissetulekuga või hea ja pidev sissetulek, mille puhul on võimalik ka raha kõrvale panna.

Siin sõnastatud rahaline heaolu on kõige lähemal teooriaosas välja toodud Brügger *et al.* (2017, 229) definitsioonile, mille kohaselt on rahaline heaolu “tajutud võime säilitada praegune elatustase ja saavutada soovitud elustiil ning rahaline vabadus tulevikus”. Peatükkides 3.1.1, 3.1.2 ja 3.1.3 kirjeldatud tulemustes joonistusi selgelt välja kõik selle definitsiooni osad – tajutud võime säilitada olemasolevat elatustaset, soovitud elustiilini jõudmine tulevikus ja ka passiivsete sissetulekute toel rahalise vabaduse saavutamine. Seega kinnitavad tulemused Brügger *et al.* (2017) rahalise heaolu kontseptualiseeringut. Rahalise vabaduse mõiste on lai ning seda on võimalik saavutada mitmel viisil, näiteks lotoga võites, pikalt töötades ning teenides head palka, luues kümne aastaga oma firma ning hiljem ennast selle tegevusest taandades ja ainult dividende võttes. Kuid selle uurimistöö kontekstis nimetati passiivset sissetulekut pigem kui midagi lihtsasti saavutatavat ehk mitte midagi sellist, millele eelneks pikalt rasket tööd. Sellest tulenevalt võib eeldada, et loodetakse kiiret/lihtsat rikastumist ning seda läbi investeringute, mis toovad ühekordselt suure kasumi või pikaajaliselt järjepidevalt passiivset tulu. Selline järeldus sobib loogiliselt ka nende noorte investeerimiskäitumisega, kus põhiliseks investeerimise kohaks nimetati krüptovaluutat.

Krüptoturgu võib praegusel ajal nimetada kohaks, kus suurte riskidega on võimalik rikastuda kiiremini kui kuskil mujal. Krüptoraha kui investeringu populaarsuse kasvu võiks kinnitada ka see, et Rahandusministeeriumi (2019, 24-25) uuringu põhjal investeeris krüptorahasse 1% kogu vastajate hulgast ning 4% 18–19-aastastest. Selle uurimistöö tulemuste põhjal on vähemalt pooled intervjuueeritavatest krüptorahasse investeerinud ning mitmed planeerivad seda teha tulevikus. Autori arvates on muret tekitav faktor see, et kuigi ollakse paigutanud raha näiteks krüptovaluutasse, siis mitmel puhul teadmised näiteks krüptoturu olemuse ja investeringu tagamaade kohta tunduvad olevat puudulikud.

Lisaks soovis autor teada, kellel näevad noored vastutust selle eest, et nemad jõuaksid tulevikus rahalise heaoluni. Vastustes mainiti kõige rohkem vasutavat ikkagi inimest ennast, kuid samas toodi välja ka haridussüsteemi, vanemaid ning veel kolmandaid osapooli. Kõik valimisse valitud praegused gümnaasiumiõpilased leidsid, et peale iseenda peaks vastutama ka keegi teine, ning gümnaasiumi lõpetanud leidsid pigem, et ainult igaüks ise vastutab. Oli ka paar noort, kelle arvates vastutab ainult keegi teine. Sellised tulemused võivad olla tingitud sellest, et nooremad, kes on veel rohkemal määral sõltuvad

vanematest, ongi sellest tulenevalt ka vastutuse suhtes pigem seda meelt, et vastutab ka keegi teine. Need noored, kes ei sõltu enam vanematest ja võibolla elavad juba üksi, mõistavad, et rahaasjadega seotud vastutus on neil endil ning seetõttu on ka rahalise heaolu saavutamine nende enda teha.

3.5.2 Finantskäitumine ja finantskirjaoskus

Teise uurimisküsimuse eesmärgiks oli mõista noorte suhtumist rahaasjade planeerimisse. Analüüs näitas, et noored peavad eranditult rahaasjade planeerimist mõistlikuks ja vajalikuks, kuid samas enamik neist eelarvet ei planeeri. Mõistmaks, miks erineb nii kardinaalselt arvamus ja käitumine, tuli uurida põhjuseid, miks ei planeerita.

Autori arvates olid kõik välja toodud mõtted mingil määral seotud noor olemisega, sest noorel ei tekigi vajadust planeerida, kui tal ei ole sissetulekut, kui elatakse vanematega, kes tegelevad rahaasjadega ise, ning kui noor pole ka sattunud rahaliselt raskesse seisu, sest eelmainitud põhjustest tulenevalt ei ole tal olnud vastutust rahaasjade korraldamise eest. Sellist järeldust toetab ka Rahandusministeeriumi uuring (2019, 16), tuues välja, et vähene planeerimine võib osalt olla tingitud sellest, et valdav osa noortest veel tööl ei käi, elatakse koos vanematega ning pere rahaasjade eest vastutab keegi teine. Selle uurimistöö tulemused tõesti näitavad ka mingil määral, et eelarve planeerimise oskus ei ole omandatud (nt on intervjuueeritavad öelnud, et planeerimiseks peaksid nad selle kohta uurima/õppima), kuid siiski mõistavad kõik ühtselt, et planeerimine on vajalik.

Tulemustest ilmnes, et noored on koolis finantskirjaoskust enam omandanud kui varasemalt. Sellist seisukohta toetab ka näiteks eelmise aasta lõpus avaldatud uuring (Civitta Eesti AS 2020, 7), mille kohaselt võivad 2019. aasta uuringu (Rahandusministeerium 2019) tulemused näidata, et noored saavad tänases Eesti haridussüsteemis siiski järk-järgult paremaid teadmisi. Huvitav on ka see, et äsja avaldatud (selle töö kirjutamisega samal ajal valmimises olnud) uus Eesti rahatarkuse strateegia dokument aastateks 2021–2030 (Rahandusministeerium 2021, 11) toob välja, et kolmekümnes koolis üle Eesti on 2020/2021. õppeaastal valikainena testimisel rahatarkuse e-kursus gümnaasiumiastmele (eraisiku rahaasjade valikaine). Kui vastaja M1 kool on samuti nende kolmekümne kooli seas, siis selle uurimistöö kontekstis justkui tundub, et selle valikaine efektiivsus juba avaldub.

Võimalik on ka see, et kuigi noored ise ütlevad, et planeerimine on mõistlik, siis tuleb see sellest, et neile on seda nii õpetatud, kuid kui õpetatuga ei käi kaasas kogemuse saamist, siis ei pruugita mõista tegelikku vajadust planeerida. Uurimistöö ning mitmed varasemad uuringud (nt Civitta Eesti AS 2020; Rahandusministeerium 2019) näitavad, et noortel on teadmisi rahaasjade planeerimisest ning mõistetakse selle olemust ja mõistlikkust, kuid samas on näha, et need teadmised ei rakendu käitumises. Seega oleks vaja õppekavasse sisse viia näiteks eelarve planeerimine praktikana. See tähendab seda, et mingi kindla perioodi jooksul peavad kõik õpilased arvestama kulusid ja tulusid ning muid eelarve planeerimisega seotud nüansse. Selline praktika võiks soodustada harjumuse teket tulevikus eelarvet planeerida ning samas anda ka veel parema mõistmise finantskäitumisest üldiselt.

Lisaks võib siin mõelda ka sellele, et arvamuse ja käitumise vahe võib tulla sellest, et intervjuueeritav võis tahta "õigesti" vastata, ehk meeldida nii küsijale kui ka teistele (*Social Desirability Bias*, Pamela Grimm 2010). See tähendab, et uuritav võis anda vastuse vastavalt sotsiaalsetele normidele, mitte lähtuvalt tema enda tõelistest hinnangutest.

Autor uuris ka seda, mis peaks muutuma, et noored hakkaksid rahaasju planeerima. Samuti toetavad siinkohal välja toodud mõtted autori arvamust, et rahaasju ei planeerita just seepärast, et ollakse noored ning peaksidki hakkama muutuma aspektid, mis on omased just noortele (peaks kolima üksi elama, peaks tekkima vastutus, peaks tekkima sissetulek jt). Lisaks on huvitav see, et mõned intervjuueeritavad ise ütlevad, et planeerima hakkaksid siis, kui on juba tekkinud probleemid (kulutuste liiga suureks kasvamine, raskesse seisu sattumine). See on justkui märk sellest, et ei mõisteta, et rahaasjade planeerimisega võiks keerulistesse olukordadesse sattumist ennetada. Samas võib tegemist olla ka jällegi kogenematusena, sest ei ole pidanud näiteks ise rahaasjade eest vastutama, mistõttu pole ka raskesse seisu sattunud ning ei mõisteta finantsprobleemide tõsidust.

Veel uuriti finantskäitumise all ka noorte investeerimisega seotud hoiakuid. Kõige rohkem toodi välja krüptovaluutasse investeerimist, kuid samas jäi autorile ka mulje, et nendest investeringutest räägitakse ebakindlal toonil. Finantskirjaoskuse all mõistetakse teadlikkust rahaasjadest, nendega seotud otsustest ning käitumisest. Kui tulemused näitavad, et noored ei ole teadlikud oma investeringute olemusest, siis sellisel juhul ei saa nende noorte puhul lugeda investeerimist arukaks finantskäitumiseks. Sellest

tulenevalt oleks tarvis sarnaste uuringute puhul uurida, kas inimesed mõistavad oma investeringuid ja millel põhinevad otsused teatud investeringute kasuks. Üks intervjuueeritav tõi välja, et krüptovaluuta teemalist informatsiooni on ta saanud TikTokist (sotsiaalmeedia rakendus). On oluline mõista, kas noorte infoallikad on usaldusväärsed, ning vajadusel hakata ümber lükkama valeväiteid, et noored ei teeks investeerimisotsuseid põhinedes sellistel väidetel. Lähtuvalt aastatepikkusest kogemusest krüptovaluutadesse investeerimisel on autor arvamisel, et sotsiaalmeedias levib palju valesid, mis on tihtipeale sarnased ning tegelikult lihtsasti ümber lükatavad, kui teha noortele selgeks mõningad krüptovaluutadega seotud põhitõed. Näiteks kui krüptovaluutat *dogecoin* populariseeritakse populistlike loosungitega, et ühe *bitcoin*'i hind on 45 000 eurot, aga ühe *dogecoin*'i hind on 0,5 eurot ning varsti on ühe *dogecoin*'i hind 1000 eurot, siis pealt vaadates võibki see tunduda lihtne rikastumise võimalus. Noor võib sellist loogikat sotsiaalmeedias näha ning arvata, et kui *bitcoin* jõudis 50 000 euron, siis miks ei peaks *dogecoin* jõudma 1000 euron. Siinkohal on oluline, et noorel oleks teadmised näiteks turuosa (*market cap*) ja ringluses olevate “müntide” arvu (*circulating supply*) kohta. Nende teadmiste põhjal mõistaksid nad, et kui *bitcoin*'ide maksimaalne arv on 21 miljonit (CoinMarketCap 2021) ning *dogecoin*'idele pole määratud maksimaalset arvu (ehk praegu on ringluses umbes 130 miljardit münti ning iga aasta lisandub 5 miljardit münti), siis selleks, et ühe *dogecoin*'i hind ulatuks ligilähedalegi ühele *bitcoin*'ile, peaks inimesed olema *dogecoin*'i kümnetes (kui mitte sadades) kordades rohkem raha investeerinud kui *bitcoin*'i. Ehk loogiline järeldus on see, et ülimalt ebatõenäoline on ühe *dogecoin*'i münti väärtuse kasvamine sadadesse või tuhandetesse eurodesse. Selliste järelduste tegemise suutlikkus võiks tulevikus vähendada halbade ja läbimõttlemata finantsotsuste tegemist.

Samuti seostub selliste investeringute tegemine uues rahatarkuse strateegia dokumendis mainitud tarbimisotsustega, mis tehakse emotsiooni najal ning vastavalt ühiskonna normidele (Rahandusministeerium 2021, 13). See tähendab, et oleks oluline vältida seda, et noored teevad mitteamurkaid, valeväidetel põhinevaid investeerimisotsuseid seetõttu, et sotsiaalmeedias nähtu põhjal teevad teised ka sama.

Lisaks tasuks mõelda sellele, et kui krüptovaluutade omamine on populaarne, siis on vajalik õpetada noortele seda, kuidas sellist vara turvaliselt hoida ning mitte sattuda petuskeemide ohvriks. Krüptoturul tegutsemise puhul on näiteks üheks oluliseks

asjaoluks see, kus hoiustatakse enda krüptoraha. Selle jaoks on mõeldud välja erinevad tehnilised lahendused ning kõige turvalisemad on need, kuhu ei pääse internetist ligi. Intervjuuväliselt küsis autor paarilt intervjuueeritavalt hiljem, kuidas nad oma krüptovaluutasid hoiustavad ning tuli välja, et need intervjuueeritavad hoidsid oma krüptovaluutasid vahetusplatvormidel. See tähendab seda, et ei teata põhilisi õpetusi ning ohtusid, sest vahetusplatvormidega (internetiplatvormid) seondub kõige suurem oht küberrünnakuteks ning vara kaotamiseks. Oht on veel ka selles, et kuna raha hoitakse vahetusplatvormil, siis tehniliselt on see selle vahetusplatvormi omanduses. Alles hiljuti jõudis ka Eesti meediasse juhtum Türgist, kus ühe krüptobörsi juht kadus koos klientide rahaga (ca 2 miljardit) (Kreek 2021). Seega on tähtis selgitada noortele nende investeringutega seotud ohtusid.

Viimase olulise aspektina finantsteadmiste ja käitumise temaatikas tuleb pöörata tähelepanu ka pensioniteemadele. Esiteks oli huvitav noorte reaktsioon pensioniga seotud küsimusele. Eranditult väljendati ebamugavust küsimuse suhtes kas sõnadega või mitteverbaalselt. Üldiselt jättis see sellise mulje, et teema on midagi, millest ei viitsita rääkida, sest ei ole varem sellesse süvenetud. Seda näitasid ka vastused, sest öeldi ka otse, et ei oldud sellele teemale varem tähelepanu pööratud. Rahandusministeeriumi (2019, 76) uuringus küsiti, kas võimaluse korral inimesed liituksid II samba ehk kohustusliku kogumispensioniga ning 45% 18–29-aastastest ei osanud sellele küsimusele vastata. Uurimistöö tulemuste põhjal saab järeldada, et noored ei oskagi selliste küsimustele vastata, sest neil ei ole pensioniteemade vastu huvi, nendesse teemadesse ei ole süvenetud ning mitmed pensioniga seotud otsused on lastud teha pangal. Seega on kvantitatiivsetel finantskirjaoskuse uuringutel omad piirangud, sest inimestelt küsitakse keerulisi küsimusi asjade kohta, mida nad ei mõista. See tähendab, et küsimustikud ja intervjuud peaksid koosnema ka ülevaatlikest seletustest, et inimesed saaksid vastata, kas nad näiteks soovivad II sambaga liituda. Sellisel juhul väheneks ei-oska-vastata-vastuste hulk ning saadaks rohkem vajalikke andmeid.

3.5.3 Muud tähelepanekud

Lisaks kolmele uurimisküsimusele vastuste otsimisele palus autor noortel selgitada mõtet “uue generatsiooni noored ei soovi olla raha orjad”. Ühe erandiga olid kõik nõus, et see mõte vastab tõe ja kõige rohkem toodi välja seda, et noored ei soovi teha palgatööd

ehk töötada üheksast viieni kontoris, vaid pigem teha midagi sellist, mis neile endale meeldib ning jõuda muudmoodi finantsvabaduseni. Seega tähendab vastanute jaoks “uue generatsiooni noored ei soovi olla raha orjad” seda, et noored ei soovi teha palgatööd üheksast viieni, nad on teadlikud oma soovidest ning pigem loovad ise endale sissetuleku vastavalt enda huvidele.

Siinkohal tuleb öelda seda, et soov mitte teha palgatööd haakub sellega, et rahalise heaolu defineerimisel toodi tihti välja passiivset sissetulekut. Lisaks saab öelda, et soov mitte töötada üheksast viieni läheb kokku muutuva tööturu temaatikaga. Arenguseire Keskuse (2018, 57) uuring selgitab seda öeldes, et tulevikus võib toimuda ühiskondliku staatuse lahtisidumine tööst ja töökohast.

3.6 Soovitused poliitikakujundajatele

Põhinedes uurimistöö tulemustel ja järeldustel, on võimalik anda soovitusi poliitikakujundajatele. Lähtuvalt intervjueeritavate ebakindlastest tunnetest seoses maksudega ning ühe intervjueeritava otsesel soovitusel, tuleks üldhariduskoolides lisaks majandus- ja ettevõtlusõppele õpetada eraisiku rahaasjade korraldamist (sealhulgas säästmise võimalusi ja maksude maksmisega seonduvat). Uuringus osalejate põhjal nähtub, et sellist õppeainet õppinute teadmised, hoiakud ning finantskäitumine on paremad. Eestis äsja valminud rahatarkuse strateegia dokumendi (Rahandusministeerium 2021) kohaselt on eraisiku rahaasjade valikaine kättesaadav kolmekümnes koolis üle Eesti. Johtuvalt intervjueeritavate vastustest saab öelda, et finantskirjaoskusega seotud ained peaksid olema kättesaadavad igale õpilasele (mitte ainult reaalsuundadele või valikainena). Vajalik oleks rahatarkuse teemalise aine kohustuslikuks tegemine, sest valikainetega seonduv tavaliselt piiratud kohtade arv. Siinkohal oleks vaja võimalikult kiiresti finantskirjaoskuse ühtlustamist üle Eesti. Selle ühtlustamisega on kiire, sest ilma selleta tekib Eestis igal aastal juurde suur hulk gümnaasiumilõpetajaid, kelle finantskirjaoskus on lünklik. Peale koolide lõpetamist on nende noorteni sihipäraselt teadmiste viimine keeruline. Lisaks võib ebaühtlane finantskirjaoskuse edendamine luua soodsad tingimised regionaalsete ebavõrdsuste tekkimisele, mis viib järgmiste probleemideni.

Rahaasjade planeerimisega suhestumine näitas selle uurimistöö kontekstis, et noored mõistavad planeerimise vajalikkust, kuid ei tee seda. Sellest tulenevalt oleks lisaks nendel

teemadel rääkimisele vaja kaasata ka praktilisi ülesandeid, mis võiksid aidata kaasa harjumuste loomisele. Siinkohal oleks oluline läbi viia näiteks eelarve koostamine praktikana pikema aja vältel, sest harjumused ei teki, kui noored esitavad ühekordse kodutööna näiteks kuu eelarve näidise. Sellise praktika peaksid ellu viima üldhariduskoolid. Kui soovitakse soodustada planeerimise harjumuse tekkimist, võiks lasta noortel juba põhikoolis (näiteks ühiskonnaõpetuse tunnis) pikema perioodi vältel tegeleda eelarve planeerimise ning järgimisega. Sellele võiks järgneda samalaadne praktika ka gümnaasiumis. Selline mitmes astmes harjumuste ja teadmiste juurutamine läheb kokku ka uue Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia dokumendiga, kus viidatakse samuti süsteemse õppe vajalikkusele lasteaiast ülikoolini (Rahandusministeerium 2021, 24).

Seoses investeerimisega selgus, et noored ei pruugi olla teadlikud oma investeringute tagamaadest. Lähtuvalt sellest on vaja neile põhjalikult selgitada investeerimisega seonduvat vastutustundlikkust. See tähendab seda, et investeringutesse ei tohiks suhtuda kergekäeliselt ning tuleb olla kursis investeringu tagamaadega (Millesse investeeritakse? Mis on riskid? Millised on ohud?). Kuna noortel on huvi passiivse sissetuleku (see on oluline rahalise heaolu puhul ning oluline ka rahalise heaoluni jõudmisel) ja erinevate investeerimisvõimaluste vastu, siis peaks olema sellise teema käsitlemine üldhariduskoolides laialdasem. Võimalik oleks praktikasse rakendada mõne aine raames investeringute tagamaade tundmaõppimine, näiteks tehes kodutööna fundamentaalset analüüsi mõnele aktsiate või krüptovaluutaga seotud ettevõttele. Samuti on kasvanud krüptovaluutade populaarsus, kuid siinkohal oleks vaja veel erilist tähelepanu pöörata just selle varaklassiga seotud ohtudele. Innovaatiliste digitaalsete finantsteenustega seonduvatele tarbijakaitse ja -hariduse väljakutsetele on poliitikakujundajate tähelepanu juhtinud ka OECD (2020d).

Noortele on vaja selgitada, kuidas krüptovarasid hoiustada ning kaitsta küberrünnakute ja petuskeemide eest. Üks võimalus on seda teha näiteks gümnaasiumis mõne finantskirjaoskusega seotud aine raames. Haridusministeerium saaks teha koostööd Eesti Krüptoraha Liiduga, kes võiks välja töötada kompaktse juhendi, mida oleks võimalik noortele jagada või hoopis selle järgi noortele krüptovaluutade põhitõdesid (ja ohtusid) õpetada. Lisaks oleks vaja ka uurida, kust saavad noored infot krüptoraha teemadel ning kas info on valdavalt usaldusväärne või mitte.

Lisaks näitas uurimistöö, et noored ei ole süvenenud pensioniga seotud teemadesse. Sellest tulenevalt peaksid uuringud, mis käsitlevad ka pensioniteemat, selleteemaliste küsimuste juures andma põgusa ülevaate küsimuse sisu tähendusest (näiteks selgitama pensionisamba olemust). Sellisel viisil muudetakse uuringud efektiivsemaks, sest väheneks ei-oska-vastata-vastuste osakaal.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö tulemusena jõuti noorte rahalise heaolu tähenduse sõnastuseni:

Rahaline heaolu tähendab praeguse elustiili säilitamist ja soovitud elustiili saavutamist tulevikus, ehk inimene suudab tasuda vajalike kulutuste ja kohustuste eest ning ideaalis saab endale tulevikus lubada kõike, mida soovib. Sellist elu võimaldab tal elada rahaline vabadus koos passiivse sissetulekuga või hea ja pidev sissetulek, mille puhul on võimalik ka raha kõrvale panna.

Rahalise heaoluga seoses sooviti uurimistöös veel teada, kellel näevad noored vastutust selle eest, et nemad jõuaksid tulevikus rahalise heaoluni. Siinkohal saab tuua välja selle, et vastustes mainiti kõige rohkem vasutavat ikkagi inimest ennast, kuid samas toodi välja ka haridussüsteemi, vanemaid ning veel kolmandaid osapooli. Oluline järeldus on see, et noored ei näe vastutust täielikult endal.

Uurimistöös ilmnes, et noored peavad eranditult rahaasjade planeerimist mõistlikuks ja vajalikuks, kuid samas enamik neist eelarvet ei planeeri. Selle uurimistöö kontekstis ei planeeri noored eelarvet järgmistel põhjustel: puudub motivatsioon; ei ela üksi; puudub sissetulek; kartus, et ei suudeta eelarve plaanist kinni pidada; pole sellele teemale mõelnud; pole vajadust tekkinud; planeerimisega kaasneks liigne ajakulu ja vabaduse kadumine. Noored hakkaksid rahaasju planeerima siis, kui tekiks sissetulek, motivatsioon või vastutus, koliks üksi elama, satuks raskesse seisu või kulutused kasvaksid liiga suureks.

Tuginedes tulemustele on uurimistöös toodud välja poliitikasoovitused, mida muuhulgas uue riikliku finantskirjaoskuse strateegia rakendamisel kasutada saab. Olulisemad tegevussuunad võiks olla erinevate finantskirjaoskust õpetatavate ainete kvaliteedi parandamine ja nende pakkumise ühtlustamine, läbiviidavate uuringute usaldusväärsuse parandamine ning noortele investeerimisteemaliste õpetuste laialdasem jagamine. Finantskirjaoskuse tulem on rahaline heaolu ja kui Eesti noorte jaoks on rahalise heaoluga tugevalt seotud passiivne sissetulek, siis sellest tulenevalt peaks neile võimaldama rohkem teadmisi seoses võimalustega (nt investeerimine), kuidas jõuda passiivse sissetuleku ehk ka rahalise heaoluni.

KASUTATUD KIRJANDUS

Beckmann, Elisabeth. 2013. "Financial literacy and household savings in Romania." *Numeracy* 6 (2): article 9. <https://doi.org/10.5038/1936-4660.6.2.9> (külastatud 3. veebruar, 2021).

Behrman, Jere R., Olivia S. Mitchell, Cindy Soo, ja David Bravo. 2012. "Financial literacy, schooling, and wealth accumulation." *American Economic Review Papers and Proceedings* 102: 300–304.

Brüggen, Elisabeth C., Jens Hogleve, Maria Holmlund, Sertan Kabadayi, ja Martin Löfgren. 2017. "Financial Well-Being: A Conceptualization and Research Agenda." *Journal of Business Research* 79: 228–237.

Capuano, Angelo, ja Ian Ramsay. 2011. "What Causes Suboptimal Financial Behaviour? An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics." *U of Melbourne Legal Studies Research Paper* 540: 1-244.

Cherry, Kendra. 2020. "The 4 Stages of Cognitive Development Background and Key Concepts of Piaget's Theory." *Verywell Mind*, 31. märts. <https://www.verywellmind.com/piagets-stages-of-cognitive-development-2795457> (külastatud 4. mai, 2021).

Civitta Eesti AS. 2020. "Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides." Uuringu algataja: Rahandusministeerium.

CoinMarketCap. 2021. "Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap." <https://coinmarketcap.com/> (külastatud 9. mai, 2021).

Consumer Financial Protection Bureau. 2015. "Financial well-being: The goal of financial education." https://files.consumerfinance.gov/f/201501_cfpb_report_financial-well-being.pdf (külastatud 2. veebruar, 2021).

Grimm, Pamela. 2010. "Social Desirability Bias." 15. detsember. <https://doi.org/10.1002/9781444316568.wiem02057> (külastatud 5. mai, 2021).

Hira, Tahira K. 2012. "Promoting sustainable financial behaviour: implications for education and research." *International Journal of Consumer Studies* 36 (5): 502–507. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01115.x> (külastatud 1. veebruar, 2021).

Huston, Sandra J. 2012. "Financial literacy and the cost of borrowing." *International Journal of Consumer Studies*, 36 (5): 566–572. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01122.x> (külastatud 1. veebruar, 2021).

Huston, Sandra J. 2010. "Measuring Financial Literacy." *The Journal of Consumer Affairs* 44 (2): 296–316.

Klapper, Leora ja Annamaria Lusardi. 2020. "Financial literacy and financial resilience: Evidence from around the world." *Financial Management* 49 (3): 589–614.

Kreek, Romet. 2021. "Krüptobörsi boss on kadunud. Ka kaks miljardit dollarit klientide raha on haihtunud." *Delfi*, 24. aprill. <https://arileht.delfi.ee/artikkel/93232595/kruptoborsi-boss-on-kadunud-ka-kaks-miljardit-dollarit-klientide-raha-on-haihtunud> (külastatud 4. mai, 2021).

Laherand, Meri-Liis. 2010. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tartu: Sulesepp.

Lepik, Krista, Halliki Harro-Loit, Katrin Kello, Merle Linno, Marju Selg, ja Judit Strömpl. 2014. "intervjuu." <http://samm.ut.ee/intervjuu> (külastatud 10. jaanuar, 2021).

Lusardi, Annamaria, ja Olivia S. Mitchell. 2014. "The economic importance of financial literacy: Theory and evidence." *Journal of Economic Literature* 52 (1): 5–44.

Mandell, Lewis. 2009. "Financial Education in High School." In A. Lusardi (Ed.), *Overcoming the saving slump: How to increase the effectiveness of financial education and savings programs*. Chicago: The University of Chicago Press, 257–279.

Netemeyer, Richard G., Dee Warmath, Daniel Fernandes, ja John G. Lynch Jr. 2017. "How am i doing? Perceived financial well-being, its potential antecedents, and its relation to overall well-being." *Journal of Consumer Research* 45 (1): 68–89.

OECD. 2015. "National Strategies for Financial Education: OECD/INFE Policy Handbook". 16. november, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/National-Strategies-Financial-Education-Policy-Handbook.pdf> (külastatud 25. aprill, 2021).

OECD. 2020a. "*PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?*", 7. mai, <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en> (külastatud 4. mai, 2021).

OECD. 2020b. "OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy", 25. juuni, <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf> (külastatud 4. mai, 2021).

OECD. 2020c. "Overview of the OECD international network on financial education", mai, <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-overview.pdf> (külastatud 25. aprill, 2021).

OECD. 2020d. "Advancing the Digital Financial Inclusion of Youth", 21. Juuli, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/advancing-the-digital-financial-inclusion-of-youth.pdf> (külastatud 14. mai, 2021).

OECD. 2016. "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", 12. oktoober, www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf (külastatud 4. mai, 2021).

Park, Innhwa. 2012. "Asking different types of polar questions: The interplay between turn, sequence, and context in writing conferences." *Discourse Studies* 14 (5): 613-633. USA: Sage.

Rahandusministeerium. 2013. "Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020", 17. mai, https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/finantskirjaoskusprogramm_20130213_kinnitatud_2.pdf (külastatud 27. oktoober, 2020).

Rahandusministeerium. 2019. "Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring", august, https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf (külastatud 27. oktoober, 2020).

Rahandusministeeriumi kodulehekülg. 2021. "Finants- ja ettevõtluspoliitika", <https://www.rahandusministeerium.ee/et/finants-ja-ettevotluspoliitika> (külastatud 4. mai, 2021).

Rahandusministeerium. 2021. "RAHATARK EESTI. Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030", 18. mai. Tallinn: Rahandusministeerium.

Riitsalu, Leonore. 2020. "Eesti õpilaste tulemused PISA 2018 finantskirjaoskuse uuringus." Tallinn: SA Innove.

Riitsalu, Leonore. 2014. "Eesti õpilaste finantskirjaoskus. PISA 2012 uuringu tulemused." Tallinn: SA Innove.

Saar Poll. 2015. "Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas." http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Finantskirjaoskus_2015_ARUANNE_FINAL.pdf (külastatud 2. veebruar, 2021).

Sabri, Mohamad F., Maurice MacDonald, Tahira K. Hira, ja Jariah Masud. 2010. "Childhood consumer experience and the financial literacy of college students in

Malaysia.” *Family and Consumer Sciences Research Journal* 38 (4): 455–467.
<https://doi.org/10.1111/j.1552-3934.2010.00038.x> (külastatud 3. veebruar, 2021).

Salignac, Fanny, Myra Hamilton, Jack Noone, Axelle Marjolin, ja Kristy Muir. 2019. “Conceptualizing Financial Wellbeing: An Ecological Life-Course Approach.” *Journal of Happiness Studies* 21: 1581–1602.

Zyphur, Michael J., Wen-Dong Li, Zhen Zhang, Richard D. Arvey, ja Adam P. Barsky. 2015. “Income, Personality, and Subjective Financial Well-Being: The Role of Gender in Their Genetic and Environmental Relationships” *Frontiers in Psychology* 6: 1493. [doi: 10.3389/fpsyg.2015.01493](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01493) (külastatud 29. detsember, 2020).

Yow, Valerie R. 1994. “*Recording oral history: A practical guide for social scientists.*” Thousand Oaks: Sage.

Lisa 1

Intervjueeritavate andmed.

Kood	Sugu	Vanus	Keskharidus
M1	Mees	17	Rocca al Mare Kool
M2	Mees	19	Võru Gümnaasium
M3	Mees	23	Tartu Kutsehariduskeskus
M4	Mees	21	Sotkamoni Gümnaasium Soomes
M5	Mees	22	Parksepa Keskkool
N1	Naine	22	Võru Gümnaasium
N2	Naine	19	Põlva Gümnaasium
N3	Naine	23	Võru Gümnaasium
N4	Naine	21	Miina Härma Gümnaasium
N5	Naine	19	Võru Gümnaasium

Intervjuu kava

Sissejuhatavad küsimused

1. Ütle mulle palun oma vanus!
2. Kas sa käid praegu koolis?
 - Kus koolis sa praegu käid? (Haridus/kool + kallak, kui on)
 - Kas sul on mingi suund/eriala?
 - Kui ei käi koolis, siis mis oli viimane kool, mille lõpetasid?
3. Millega sa igapäevaselt tegeled?
 - Millistest allikatest saad sa raha?
4. Kellega sa koos elad?

Finantsteadmised

1. Kui heaks sa hindad enda finantskirjaoskust võrreldes teiste omaealistega?
 - Miks sa ennast sellisele tasemele paigutad?
 - Kui kindlalt sa ennast tunned rahaasjus otsuseid tehes?
2. Kust oled saanud teadmisi rahaga ümberkäimiseks (kust pärineb sinu finantskirjaoskus)?
 - Millisel määral koolist/vanematelt/sõpradelt/internetist – kui mõnest neist ei räägi.
 - Kust oleksid oodanud neid teadmisi rohkem saada?
3. Palun selgita oma sõnadega Eesti pensionisüsteemis eksisteerivat kolme sammast (esimene, teine ja kolmas samm).

Rahaline heaolu

1. Mis Sa arvad, miks meile rahatarkust õpetatakse?
 - Milleks on vajalikud rahaasjade korraldamise oskused?
2. Mida tähendab Sinu jaoks rahaline heaolu?
 - *Täpsustav* – kuidas sa seda oma sõnadega seletaksid?
 - Oled sa varem selle peale mõelnud?
3. Mida sa vajad saavutamaks rahalist heaolu?

Lisa 2 järg

- Milliseid samme oled astunud rahalise heaolu suunas?
 - Mis on need tegurid, mis sind takistavad saavutamast rahalist heaolu?
4. Mis sa arvad, kes vastutab selle eest, et sina ja teised sinu vanused noored suudaksid tulevikus jõuda rahalise heaoluni?

Finantskäitumine

1. Millisel määral vastutad sina ise oma rahaasjade eest?
2. Kas rahaasjade planeerimine on sinu arvest mõistlik ja vajalik?
 - Selgita.
3. Kas sa planeerid kindlate summadega eelarve mingiks perioodiks?
 - Kui ei, siis miks?
 - Mis peaks muutuma, et sa hakkaksid planeerima?
4. Mil moel oled viimase 12 kuu jooksul säästnud või investeerinud?
5. Kas sa omad aktsiaid või krüptovaluutat?
 - Kas sa oled mõelnud aktsiate või krüpto ostmisele?
6. Oled sa kunagi sattunud rahaliselt raskesse seisu?
 - Millest oli see tingitud?
7. Kas ja kuidas oled mõtestanud enda jaoks rahalise eesmärgi?
 - Mida sa oled selle saavutamiseks ette võtnud?
 - Kuidas see erineb soovitud rahalisest heaolust?
8. Kuidas sa mõistad mõtet “uue generatsiooni noored ei soovi olla raha orjad”?
 - Kas see vastab tõele?
 - Kas sellisest mõtteviisist tulenevalt võivad olla noored ükskõiksemad rahaasjade planeerimises?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rene Sulg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
“Rahalise heaolu tähendus ja suhestumine rahaasjade planeerimisega Eesti noorte seas”,

mille juhendaja on Leonore Riitsalu,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Rene Sulg

17.05.2021